

SCIENTIA ET HISTORIA

*Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos
konferencijos programa ir pranešimų tezės*

Vilnius – Kaunas

2024 m. balandžio 4–5 d.

Šiais metais švenčiame žymaus filosofo, kilusio iš Klaipėdos krašto, Imanuelio Kanto (1724–1804) 300 gimimo metų jubiliejų. I. Kanto veikalai turėjo didelę įtaką ne tik filosofijai (iki šių dienų), bet ir gamtos mokslų raidai XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje.

Konferenciją rengia: Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuvos sveikatos mokslų Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Konferencijos organizacinis komitetas: dr. Ramūnas Kondratas (pirmininkas), dr. Veronika Girinikaitė (Vilniaus universiteto biblioteka), prof. Libertas Klimka (pirmininko pavaduotojas; Lietuvos kraštotyros draugija), dr. Birutė Railienė (mokslinė sekretorė; Lietuvos MA Vrublevskių biblioteka), dr. Vilma Gudienė (Lietuvos sveikatos mokslų Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus), dr. Romualdas Juzefovičius (Lietuvos kultūros tyrimų institutas), dr. Alvydas Noreika (Lietuvos kultūros tyrimų institutas), dr. Judita Puišo (Kauno technologijos universitetas)

Konferencijos programos ir pranešimų tezių elektroninio leidinio komitetas: Ramūnas Kondratas, Alvydas Noreika, Birutė Railienė, Judita Puišo

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija gerbia pranešimų autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria

Be raštiško Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos sutikimo nė viena šios knygos dalis jokiais tikslais ir jokiais priemonėmis neturi būti kopijuojama

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

© Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija, autoriai, 2024

ISSN 2669-2872 (elektroninio leidinio)

SCIENTIA ET HISTORIA

*Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos
konferencijos programa ir pranešimų tezės*

Vilnius – Kaunas

2024 m. balandžio 4–5 d.

SVEIKINIMO ŽODIS

Ramūnas Kondratas

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos pirmininkas

Nuoširdžiai sveikinu visus susirinkusius Vilniuje Lietuvos kultūros tyrimų institute, kur vyks mūsų bendrijos Filosofinių ir sociologinių tyrinėjimų sekcijos susirinkimas, ir Kaune, kur pirmą sykį mūsų bendrijos istorijoje Mokslo istorikų sekcijos susirinkimas vyks ne Vilniuje, bet Lietuvos medicinos ir farmacijos muziejuje Kaune. Abiejų sesijų programas ir pranešimų santraukas rasite mūsų tezių elektroniniame leidinyje, kuris skelbiamas mūsų bendrijos svetainėje ir Facebook paskyroje.

Šiais metais konferencija skirta žymaus filosofo, kilusio iš Klaipėdos krašto, Imanuelio Kanto (1724–1804) 300 gimimo metų jubiliejui paminėti. Kanto veikalai turėjo didelę įtaką ne tik filosofijai (iki šių dienų), bet ir gamtos mokslų raidai XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje. Beveik visi pranešimai filosofų sekcijoje – apie Kanto filosofiją ir jos recepciją Lietuvoje. Mokslo istorikų sekcijoje pirma sesija skirta nagrinėti Kanto filosofijos įtakai gamtos mokslams. Išskirtinis pranešimas bus dr. Jūratės Sučylaitės, kuri pristatys savo naują romaną „Immanuelio kelias“ ir kalbės apie filosofo kilmę, jo vaikystę, mokymąsi Karaliaučiaus mieste, mokslininko brendimą.

Antra konferencijos tema yra apie universitetų muziejų svarbą plėtojant ir populiarinant mokslo istoriją. Bus trys pranešimai: iš Kauno technologijos universiteto, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ir Vilniaus universiteto.

Linkiu visiems įdomių pranešimų ir gerų diskusijų!

**LIETUVOS MOKSLO ISTORIKŲ IR FILOSOFŲ BENDRIJOS
KONFERENCIJOS *SCIENTIA ET HISTORIA*
FILOSOFINIŲ IR SOCIOLOGINIŲ TYRINĖJIMŲ SEKCIJOS
PROGRAMA**

2024 m. balandžio 4 d.

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Vilnius

Taip pat vyks transliacijos (tik šios sekcijos) Zoom platformoje: <https://liedm.zoom.us/j/5753587945>

9:30 – 10:00 Konferencijos dalyvių registracija

10:00 – 10:05 Konferencijos atidarymo žodis

Pirmoji sesija: Kanto metafizika

Moderatorius: Ramūnas Kondratas

10:05 – 10:35 NAGLIS KARDELIS (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) – Metafizika, tikrovės problema ir kantiškasis transcendentalinės filosofijos projektas

10:35 – 10:55 EDVARDAS RIMKUS (Vilniaus Gedimino technikos universitetas) – Kaip galima metafizika, neperžengianti patyrimo?

10:55 – 11:15 NERIJUS PIPIRAS (Šv. Ignaco Lojolos kolegija) – Arkivyskupo Mečislovo Reinio straipsnis „Kantas ir Dievo įrodymų kritika“

11:15 – 11:30 Kavos pertrauka

Antroji sesija: Kanto pažinimo teorija

Moderatorius: Alvydas Noreika

11:30 – 11:50 VYGANDAS ALEKSANDRAVIČIUS (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) – Newtono ir Kanto matematinės preferencijos

11:50 – 12:10 JONAS ČIURLIONIS (Vilniaus universitetas) – I. Kanto erdvės ir laiko samprata absoliutizmo ir reliacionizmo ginčo kontekste

12:30 – 12:50 SAULENĖ PUČILIAUSKAITĖ (Nepriklausoma tyrėja) – Keletas I. Kanto laiko sampratos trūkumų

12:50 – 13:20 VILIUS DRANSEIKA. Atminties filosofija ir atminties psichologija. Citavimo analizė

13:20 – 14.20 Pietų pertrauka

Trečioji sesija: Kanto moralės ir politikos filosofija

Moderatorius: Jonas Čiurlionis

- 14:20 – 14:40 AUGUSTINAS DAINYS (Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija) – Kanto pedagoginė interpretacija
- 14:40 – 15:00 TOMAS KAVALIAUSKAS (Vytauto Didžiojo universitetas) – Immanuelio Kanto „amžinosios taikos“ utopija ir tikrovė
- 15:00 – 15:20 LINA VIDAUSKYTĖ (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos Karo akademija) – Immanuelio Kanto filosofijos reikšmingumas karo etikoje
- 15:20 – 15:40 AUŠRA RIMAITĖ (Lietuvos sveikatos mokslų universitetas) – Apokaliptinė aplinkosauga ir Immanuelio Kanto požiūris į gyvūnus
- 15:40 – 15:55 Kavos pertrauka

Ketvirtoji sesija: Kanto filosofijos recepcija Lietuvoje

Moderatorius: Vilius Dranseika

- 15:55 – 16:15 TOMASZ KUPŚ (Mikalojaus Koperniko universitetas) – Johann Heinrich Abicht at the University of Vilnius (1804–1816). From the history of the reception of Immanuel Kant’s philosophy in Lithuania
- 16:15 – 16:35 DALIUS VILIŪNAS (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) – Lietuviški vargai dėl Immanuelio Kanto XIX a. pirmoje pusėje
- 16:35 – 16:55 ALVYDAS NOREIKA (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) – Sociologinio proto kritika: Vytautas Kavolis ir Immanuelis Kantas
- 16:55 – 17:15 ROMUALDAS JUZEFOVIČIUS (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) – Sociologinės mokslo paskirties sampratos Vinco Čepinskio publicistikoje
- 17:15 – 17:30 Sekcijos uždarymas

**LIETUVOS MOKSLO ISTORIKŲ IR FILOSOFŲ BENDRIJOS
KONFERENCIJOS *SCIENTIA ET HISTORIA***

MOKSLO ISTORIKŲ SEKCIJOS

PROGRAMA

2024 m. balandžio 5 d.

Lietuvos medicinos ir farmacijos muziejus, Kaunas

8.30 – 8.55 Registracija

8.55 – 9.00 Atidarymas; sveikinimo žodis (Ramūnas Kondratas)

Pirmoji sesija

9.00 – 9.20 JŪRATĖ SUČYLAITĖ (Klaipėdos universitetas). Tarp istorijos ir beletristikos – romanas „Imanuelio kelias“

9.20 – 9.40 RAMŪNAS KONDRATAS (Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija) – Kanto įtaka biologinei minčiai XVIII amžiaus pabaigoje ir XIX amžiaus pradžioje

9.40 – 10.00 JUOZAS BANIONIS (Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija, Vilnius) – O. T. Folkas apie I. Kantą ir jo sąlytį su matematika

10.00 – 10.20 VERONIKA GIRININKAITĖ (Vilniaus universitetas) – Beieškant Imanuelio Kanto ir Martyno Počobuto bendrų pažįstamų. Ką parodė korespondencija

10.20 – 10.40 LIBERTAS KLIMKA (Lietuvos kraštotyros draugija) – Mykolui Brenšteinui – 150

10.40 – 11.00 Kavos pertrauka

Antroji sesija

11.00 – 11.20 AUDRONĖ VEILENTIENĖ (Kauno technologijos universitetas) – Kauno technologijos universiteto muziejaus veikla mokslo istorijos srityje

11.20 – 11.40 TAURAS MEKAS (Lietuvos sveikatos mokslų universitetas) – Muziejus ir universitetas, ryšys ir išlikimas

11.40 – 12.00 EUGENIJA RUDNICKAITĖ (Vilniaus universitetas) – VU Geologijos muziejus: 220 metų geologijos mokslo populiarinimo tarnystėj.

12.00 – 12.20 BIRUTĖ RAILIENĖ (Lietuvos MA Vrublevskių biblioteka) – Lietuvos medicinos istorija... ženkleliuose

12.20 – 13.00 Pietų pertrauka

Trečioji sesija

- 13.00 – 13.20 SILVA ŽILINSKAITĖ (Vilniaus universitetas) – Vilniaus universiteto vaistiniai augalai istorijos vingiuose
- 13.20 – 13.40 VINCAS BŪDA (Gamtos tyrimų centras) – Vienoje gretoje su Jurgiu Ambraziejumi Pabrėža ir Ignotu Domeika
- 13.40 – 14.00 VILMA GUDIENĖ (Lietuvos sveikatos mokslų universitetas) – Profesorius Petras Raudonikis (1869–1950) – farmacijos studijų Kaune kūrėjas
- 14.00 – 14.20 RIMANTAS VAITKUS ir GERVYDAS DIENYS (Vilniaus universitetas) – Biochemijos daigai Vilniaus universitete XIX amžiaus pradžioje
- 14.20 – 14.40 JUDITA PUIŠO (Kauno technologijos universitetas) – Rokfelerio fondo pėdsakai Lietuvos universiteto istorijoje
- 14.40 – 15.00 Kavos pertrauka

Ketvirtoji sesija

- 15.00 – 15.20 EGLĖ PAŠKEVIČIŪTĖ KUNDROTIENĖ (Lietuvos MA Vrublevskių biblioteka) – Jono Basanavičiaus bibliografija – ir mokslo istorikams
- 15.20 – 15.40 LAIMA PETRAUSKIENĖ (Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija) – Jonas Rudokas (1936–2013) – inžinierius, mokslininkas, rašytojas
- 15.40 – 16.00 GINTARĖ GRUŠAITĖ (Vilniaus universitetas) – P. Kalvaitytė-Karvelienė ir radiologijos mokslo raida tarpukario Lietuvoje
- 16.00 – 16.20 GIEDRĖ MIKNIENĖ (Lietuvos MA Vrublevskių biblioteka) – Prieš 100 metų parašyta: nacionalinė retrospektyvioji analizinė bibliografija, 1924 metai
- 16.20 – 16.40 SIGITAS SALADŽINSKAS (Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija) – Sukilėlių kalvos ir paminklo žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę istorija Šiauliuose
- 16.40 – 17.00 VILIJA GRINCEVIČIENĖ (Vilniaus Gedimino technikos universitetas) ir VILIJA TARGAMADŽĖ (Lietuvos Respublikos Seimas) – Magdalena Karčiauskienė – didaktinės minties raidos Lietuvoje istorikė

Konferencijos uždarymas

PRANEŠIMŲ TEZĖS

Newtono ir Kanto matematinės preferencijos

Vygandas Aleksandravičius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: Kantas; Newtonas; sintezė

Galima sakyti, kad būtent R. Descartes'as pradėjo reikšmingas transformacijas matematikos disciplinoje. Senovės matematikoje aukščiausias ir svarbiausias pozicijas turėjo geometrija. Aritmetika buvo laikoma ne tokia patikima ir įrodymui tinkama disciplina, ypač dėl kai kurių kontroversijų, kaip, pavyzdžiui, įvairių dydžių nebendramatiškumo, juos išreikšti siekiančių skaičių iracionalumo, neleidusių aritmetiškai išreikšti kai kurių geometrinių proporcijų. Tarp jų, suprantama, buvo šaknies iš dviejų klausimas, taip pat tokie dydžiai kaip π . Vengdami paradoksų, Antikos ir vėlesni matematikai nepasitikėjo aritmetika, buvo linkę kliauti geometrinių proporcijų patikimumu ir jų vaizdumu. Descartes'as, sekdamas jau P. de Ferma ir F. Vietos iškeltomis matematinės analizės idėjomis, pamėgino vėl apjungti geometriją ir algebrą, suformulavo analizinės geometrijos principus, jos metodiką. Matematikoje vis stiprėjo algebros pozicijos ir, ypač po L. Eulerio darbų, matematinė analizė, arba algebra, įgijo vyraujančios matematikos disciplinos statusą. Tačiau čia reikia pastebėti, kad kai kurie žymūs autoriai, kaip, pavyzdžiui, I. Newtonas ir I. Kantas, šiai tendencijai neskubėjo pasiduoti. Neskubėdamas atmesti senovės geometrų principų bei abejodamas dėl algebros (arba simbolinės analizės) patikimumo, Newtonas savo svarbiausiame veikale „Matematiniai gamtos filosofijos pagrindai“ (1687) revoliucinius fizikos atradimus įrodinėjo dar ne algebros, bet tos pačios senosios geometrijos terminais. Tiesa, ir jis turėjo atsisakyti kai kurių senovės matematikų principų, į savo matematiką įsileido veiksmus su heterogeniškais dydžiais. I. Kantas, nepaisant to, kad jo laikais, ypač Eulerio dėka, algebra jau buvo žymiai sustiprėjusi, pirmąją matematikos disciplina vis tiek dar laikė geometriją. Manytina, kad taip galėjo būti ir dėl to, kad geriausiu gamtos mokslo pavyzdžiu Kantas laikė Newtono fiziką. O ją, kaip minėta, autorius įrodinėjo geometrijos priemonėmis. Matematika Kantui buvo tikrojo mokslo pagrindas ir esminė viso jo gryojo proto kritikos statinio dalis. Kiekvienas su matematine problematika susijęs niuansas todėl turėjo didelę reikšmę. Pasak vieno žymiausių dabarties matematikų K. Gödelio, „nors daugelis Kanto teiginių, paimtų paraidžiui, būtų klaidingi, bet platesne prasme juose glūdi gili tiesa“. Pamėginkime jos paieškoti.

O. T. Folkas apie I. Kantą ir jo sąlytį su matematika

Juozas Banionis

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: O. T. Volk; I. Kant; matematika

Prieš šimtmetį Imanuelio Kanto 200-osios gimimo metinės buvo paminėtos Lietuvoje. Otas Teodoras Folkas (Otto Theodor Volk, 1892–1989), matematikas ir filosofas, tuometinis Lietuvos universiteto profesorius, ta proga gilinosi į žymiojo tautiečio gyvenimą ir darbus. Jau vėliau 1925 m. pasirodžiusiame straipsnyje vokiečių O. Folkas, tyręs I. Kanto santykį su matematika, teigia, kad jis „kaip filosofas stengėsi matematikos metodus arba medžiagą išdėstyti pažinimo sistemos požiūrių sistemoje“.

Vienoje gretoje su Jurgiu Ambraziejumi Pabrėža ir Ignotu Domeika

Vincas Būda

Gamtos tyrimų centras, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: biologija; XIX a. pirmoji pusė

„Biologijos srityje iš tiesioginių senojo Vilniaus universiteto mokinių daugiausia savo darbais pasireiškė J. Pabrėža, J. Strumila, K. Tyzenhauzas, S. Daukantas ir kt.“ – rašė iškilus Lietuvos botanikas Jonas Dagys (1906–1993) (Dagys, 1960). Į šią gretą pridėčiau ir kiek jaunesnį už suminėtuosius negyvosios gamtos tyrėją Ignotą Domeiką, kurio 220 gimimo metinės neseniai paminėtos VU, jam skirta konferencija. Jei botaniko J. A. Pabrėžos (1771–1849) ir istoriko S. Daukanto (1793–1889), prisidėjusio prie biologijos žinių sklaidos, darbai plačiai žinomi dėl to, kad tiek darbai, tiek veikla buvo susijusi su lietuvių visuomenei ypač svarbiu tautinės kultūros gaivinimu, tai lenkų, prancūzų ir vokiečių kalbomis publikuotas Konstantino Tyzenhauzo (1786–1853) mokslinis palikimas dar laukia išsamesnio pristatymo bei vertinimo.

Vienas svarbiausių jo darbų – Vilniuje Teofilio Gliuksbergo spaustuvėje 1843–1846 metais išleistas 3 tomų veikalas „Visuotinė ornitologija“ (*Ornitologia powszechna*). Jame pateikiami trumpi paukščių rūšių, kaip nurodo autorius, „iš viso pasaulio kraštų“ aprašai. Vertinant šio darbo svarbą, būtina atsižvelgti į laikmetį. Tritomis išleistas dar ikidarvininiu laikotarpiu (Č. Darvino „Rūšių atsiradimas“ pasirodė 1859, o pripažinimo susilaukė tik XX amžiuje), tad jame naudojama ne šiuolaikinė, filogenija besiremianti, rūšių grupavimo sistema, o olandų ornitologo Konrado Jakobo Teminko (Temminck, 1778–1858) naudota. Atkreiptinas dėmesys, kad pirmoji Europos paukščių rūšių apžvalga pasirodė tik 1815 m., jos autorius – minėtasis K. J. Teminkas. K. Tyzenhauzo darbo objektas – kur kas platesnis, kaip jis nurodo, pateikiami ir neseniai mokslo išaiškintų naujų rūšių aprašai. Ateityje labai naudinga būtų atlikti šių dviejų autorių minėtų darbų lyginamąją analizę. K. Tyzenhauzo darbas ypač vertingas tuo, kad priklauso seniausiajam, dar iki šiuolaikinių ornitologinių tyrimų periodui. Pasak T. R. Birkhedo (Birkhead, *History of Ornithology*, 2009), tokios ornitologinės enciklopedijos – Renesanso produktas. Pranešimas bus iliustruotas K. Tyzenhauzo vieta pasaulio ornitologinių tyrimų laiko bei autorių skalėje. Tritomyje vartojami lotyniški binariniai rūšių pavadinimai (kaip priimta mokslinėje literatūroje ir dabar), tačiau rūšys grupuojamos pagal mitybos būdą ir pan. – tarsi pagal ekologines grupes ir kt.

I. Kanto erdvės ir laiko samprata absoliutizmo ir reliacionizmo ginčo kontekste

Jonas Čiurlionis
Vilniaus Universitetas

Reikšminiai žodžiai: erdvė; laikas; chiraliskumas

Dažniausia I. Kanto erdvės ir laiko samprata nagrinėjama pasitelkiant „Grynojo proto kritikos“ transcendentalinės estetikos skyrių ir traktuojant ją kaip, atitinkamai, išorinę ir vidinę apriorinę grynojo juslumo formą. Epistemologinė samprata neabejotinai yra reikšminga transcendentalinės filosofijos dalis. Tačiau dažnai pamirštama, kad brandaus laikotarpio I. Kanto kūryba nėra vienintelė autoriaus prieiga prie erdvės ir laiko problematikos, o ankstyvųjų pažiūrų, išdėstytų dar inauguracinėje disertacijoje, svarba negali būti eliminuojama. XVII a. išryškėjo dvi konkuruojančios mokslinės pažiūros į erdvės ir laiko prigimtį – absoliutizmas, atstovaujamas I. Newton'o, ir reliacionizmas, daugiausiai siejamas su G.W. Leibniz'o vardu. Daugelis to meto mokslininkų ir filosofų vienaip ar kitaip dalyvavo šioje pažiūrų konfrontacijoje. Ne išimtis ir I. Kantas, kuris pateikė antireliacionistinį chiraliskumo argumentą, paremtą individo erdvine-temporaline padėtimi. Pasak šio argumento, erdvės ir laiko kryptiškumas yra svarbūs faktoriai, neleidžiantys jų traktuoti grynai santykinai. Nors antireliacionistinė pozicija negarantuoja absoliutizmo, o tuo labiau erdvės ir laiko objektyvumo, ir erdvės bei laiko empirinis realumas, jo santykis su transcendentaliniu idealumu išlieka probleminis, tačiau I. Kanto kritika tampa pagrindu vėlesnės koncepcijos suformavimui. Todėl, tiek žvelgiant istoriškai, tiek autoriaus pažiūrų raidos analizėje, ankstyvoji vokiečių filosofo erdvės ir laiko paradigma yra reikšminga. Šio pranešimo tikslas yra šios koncepcijos analizė, atskleidžiant pažiūrų autentiškumą ir svarbą to meto mokslinėje diskusijoje bei parodant įtaką vėlesnei kontroversijos plėtotei.

Kanto pedagoginė interpretacija

Augustinas Dainys

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: moralė; pagarba; pedagogika

Immanuelis Kantas yra didžiosios naujųjų amžių filosofijos sintezės autorius. Jis susiejo Davido Hume'o empirizmą su kontinento racionalizmu. Hume'as moralės teorijoje įvedė skirtį tarp faktų (tai, kas yra, angl. is) ir vertybių (tai, kas turi būti, angl. ought). Hume'o skeptinį sprendimą sudaro tai, kad tarp šių dviejų modalumų yra praraja: iš faktų neįmanoma išvesti vertybių. Hume'as sukėlė skandalą moralės filosofijoje teigdamas, kad pažadų nebūtina tesėti. Kontinento racionalistai (Gottfriedas Leibnizas) teigė, kad esama įgimtų iki patyrimo duotų tiesų. Kantas padarė išvadą, kad pagrindinė gamtos mokslų sąvoka – priešastingumas – ir pagrindinė moralės sąvoka – privalėjimas – yra duotos prote apriori iki patyrimo ir yra projektuojamos į faktus. Grynasis protas, operuojantis priešastingumu, pagrindine gamtos mokslų sąvoka, yra pagrindžiamas praktinio proto – praktiniu veikimu pagal priešastis. Todėl Kanto svarbiausia kritika yra antroji „Praktinio proto kritika“, nes tik praktiškai veikdami mes įsisaviname grynojo proto sąvokas. Tad gaunasi, kad Kantui moralė grindžia pažinimą. Tačiau kas grindžia Kanto moralę?

Kantas kalba apie pagarbos moralės dėsniui ugdymą. Tam, kad žmogus laikytųsi moralės dėsni, turi jį gerbti ir jam angažuotis, o šis gebėjimas yra išugdomas, jaunuoliuose diegiant pagarbą moralės dėsniui. Tik turėdamas išugdytą pagarbą moralės dėsniui, žmogus gali jo laikytis. Tad moralė atsiremia į ugdymą.

Kaip yra ugdoma moralė? Kantas kritikuoja moralės ugdymą pavyzdžiais, nes tada iš to, kas yra, išvestume tai, kas turi būti. O tarp šių modalumų yra praraja. Tad moralės pedagogas, kurdamas įvairias pedagogines situacijas, turi padaryti, kad ugdytinis atliktų šuolį į transcendentalinį lygmenį. Tam reikalingi įvairūs drausminimo „pastoliai“.

Tad gaunasi, kad pažinimo teorija yra grindžiama moralės teorijos, kurioje įsisąmoninama priešastingumo sąvoka, o ši yra grindžiama pedagogikos, diegiant pagarbą moralės dėsniui. Tai ir yra pedagoginė Kanto interpretacija.

Atminties filosofija ir atminties psichologija. Citavimo analizė

Vilius Dranseika

Jogailos Universitetas, Krokva

Reikšminiai žodžiai: atmintis; bibliometrija; psichologija

Kurios empirinių mokslų diskusijos daro poveikį atminties filosofijos tyrimams? Ar empiriniai atminties mokslai – visų pirma atminties tyrimai psichologijoje ir neuromoksluose – domisi atminties filosofijos tyrimais? Gauti atsakymus į tokius klausimus padeda bibliometrinė citavimo srautų analizė. Šiame pranešime pristatomame tyrime pasitelkiami apie tūkstančio atminties filosofijai skirtų straipsnių mokslo žurnaluose (atrinkti remiantis PhilMemBib atminties filosofijos bibliografija) citavimo duomenys (iš Clarivate Web of Science duomenų bazės). Šie duomenys leidžia susidaryti detalų atminties filosofijos ir empirinių atminties mokslų sąveikos vaizdą ir diachronines šios sąveikos tendencijas.

Beieškant Imanuelio Kanto ir Martyno Počobuto bendrų pažįstamų. Ką parodė korespondencija

Veronika Girininkaitė

Vilniaus universiteto biblioteka

Reikšminiai žodžiai: Karaliaučius; Robert Motherby; Joseph Green

Pranešime aptariami dalykai, pastebėti naujai aprašant Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (VUB RS) saugomus XVIII a. antrosios pusės laiškus. Karaliaučiuje rezidavę britai pirkliai, kompanionai Joseph Green (1727–1786) ir Robert Motherby (1736–1801) tvarkė laivais plukdomų prekių srautus tarp Britų salyno ir kitų Šiaurės Europos valstybių bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Vilniuje saugomas šių pirklių susirašinėjimo su to meto Vilniaus universiteto atstovais – Martynu Počobutu (1728–1810) ir Andriumi Streckiu (1737–1797) fragmentas. Laiškai teikia informacijos apie tai, kaip į Vilnių pateko anglų gamybos moksliniai fizikiniai prietaisai, laikrodžiai, koku būdu jie buvo apmokami bei kas būdavo siunčiama iš Vilniaus į Londoną. Šio susirašinėjimo kuriamą istoriją papildė taip pat VUB RS išsaugoti laišškai, kuriuos rašė užsieniečiai astronomai bei prietaisų gamintojai (Nevil Maskelyne, John Holmes, Peter Dollond), taip pat pranešimai iš kitų tarp Karaliaučiaus ir Vilniaus prekes gabenusių asmenų ir kurjerių.

Korespondencija tarp Martyno Počobuto ir Karaliaučiaus pirklių įdomi dar ir tuo, kad pastarieji, kaip žinoma Imanuelio Kanto (1724–1804) biografams, artimai bičiuliavosi su didžiuoju filosofu, dažnai leisdavo su juo laiką ir diskutuodavo įvairiomis temomis. Ponui Green'ui, Hume'o ir Rousseau raštų žinovui, Kantas patikėjo saugoti ir investuoti savo pinigus, jį laikė geriausiu draugu, taip pat rūpinosi Motherby sūnaus švietimu. Galime tik spėlioti, ar Kanto draugų susibūrimų metu pokalbių temomis galėdavo tapti ir prabangus Vilniaus observatorijos įrengimas, LDK švietimo reformos ar Martyno Počobuto moksliniai pasiekimai. Kas yra tikra – įdėmesnis žvilgsnis į šią korespondenciją leidžia atskleisti tarpasmeninius ryšius, egzistavusius tarp Vilniaus ir Karaliaučiaus universitetų aplinkų.

Magdalena Karčiauskienė – didaktinės minties raidos Lietuvoje istorikė

Vilija Grincevičienė*, Vilija Targamadžė**

**Vilniaus Gedimino technikos universitetas*, ** *Lietuvos Respublikos Seimas*

Reikšminiai žodžiai: didaktinė mintis; ugdymas

Karčiauskienė-Martinaitytė Magdalena (1919–2011) – Lietuvos pedagogė, habilituota socialinių mokslų, edukologijos (07S, 1986) daktarė, Vilniaus pedagoginio instituto / Vilniaus pedagoginio universiteto ir Vilniaus universiteto dėstytoja, nuo 1988 m. – profesorė. 1995 m. už nuopelnus Lietuvos mokslui ir švietimui Vilniaus pedagoginis universitetas jai suteikė garbės profesorės vardą. Profesorė yra viena žymiausių Lietuvos švietimo istorijos ir pedagoginės (didaktinės) minties tyrinėtojų. Mokslininkė, išanalizavusi tarpukario Lietuvos pradinio ugdymo didaktų (M. Mačernis, P. Naujokaitis, J. Budzinskas) darbus, sukonkretino ir pedagogų bendruomenei pristatė koncepciją, kurios pagrindu buvo kuriama ir tobulinama to meto pradinio ugdymo sistema. Tyrėja išskirtinį dėmesį skyrė pedagogikos klasikų darbų studijoms ir analizei. Jos atliktų darbų esminė idėja: tobulinant švietimo sistemą dera mokyti iš praeities. Svarbiausi M. Karčiauskienės moksliniai darbai:

- Mokykla ir pedagoginė mintis Lietuvoje XIX a. II pusėje, 1983 m.
- Pradinio mokymo patirtis Lietuvoje (1918–1940 m.), 1990 m., 2 leid. 2000 m. • Pradinio skaitymo patirtis Lietuvoje XX a., 1997 m.
- Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai, su kitais, 1983 m.
- Pradinio švietimo raida Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje, 1989 m.
- Lietuvos pedagogikos istorijos chrestomatija, su K. Pečkumi, 1996 m.
- Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis: XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia, 2000 m.

Iš esmės visi profesorės tyrimai skirti Lietuvos mokyklai ir didaktinės minties raidos problematikai analizuoti. Habilitaciniame darbe, kurį mokslininkė gynė 1985 m., išanalizuota Lietuvos pradinio ugdymo raida. Moksliniuose tekstuose atskleidžiama, kad XIX a. antroje pusėje per pradinį ugdymą buvo vykdomas aršus Rusijos imperijos politikos puolimas prieš lietuvių kalbą ir kultūrą. Profesorės M. Karčiauskienės mokslinis palikimas laukia švietimo istorikų, šalies švietimo strategų, pedagogų mokslininkų ir praktikų dėmesio. Jos moksliniuose darbuose analizuojama tarpukario Lietuvos didaktinės minties problematika, kaip teorinis praktinių veiksnių pagrįstumas, siekiamų ugdymo tikslų ir metodų sąveikos vienovė, istoriškumo ir šiuolaikiškumo sąsajos, aktuali tobulinant dabarties mokyklos kaitos erdves ir linkmes.

P. Kalvaitytė-Karvelienė ir radiologijos mokslo raida tarpukario Lietuvoje

Gintarė Grušaitė

Vilniaus universiteto Medicinos fakultetas, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: radiologija tarpukario Lietuvoje

Šio pranešimo tikslas – pristatyti vienos pirmųjų aukštąjį mokslą baigusių lietuvių moterų, gydytojos radiologės Paulinos Kalvaitytės-Karvelienės (1886–1967) karjeros pasiekimus, mokslinę ir visuomeninę veiklą tarpukariu. Medicinos studijas ji baigė 1921 metais Berlyno universitete (Vokietija). P. Kalvaitytei-Karvelienei radiologijos tyrimų galimybės atsivėrė dar studijuojant, kuomet ji gavo pasiūlymą po studijų įsidarbinti Kauno ligoninės rentgeno skyriuje. Ši sritis tuo metu jai dar buvo visai svetima, tačiau pradėjus dirbti, didėjo susidomėjimas bei radiologijos mokslo vertės supratimas, o kartu ir noras dalintis savo žiniomis. Skyriaus vedėjo paskatinta pradėjo rašyti straipsnius lietuvių tarpukario moksliniam žurnalui „Medicina“. Taip greta praktikės darbo gydytoja užsiėmė ir aprašomąja radiologija plačiąja prasme – aprašinėjo ne tik rentgenogramas, bet ir užsienio radiologų publikuotų tyrimų rezultatus, atradimus ir iš jų kylančias problemas.

Šiame pranešime kelsime ir mėginsime atsakyti į šiuos klausimus: Kokios buvo tarpukario laikotarpio radiologijos diagnostikos ir gydymo galimybės? Kokios problemos ir pavojai tykojo apgraibomis naudojant mažai ištirtus rentgeno spindulius medicinoje? Ir galų gale, kokias galimybes matė ir siūlė P. Kalvaitytė-Karvelienė, kad būtų galima saugiau eiti pirmyn, ištirti ir pritaikyti dar visai naują, bet perspektyvų atradimą – rentgeno spindulius ir ant kojų pastatyti tik brėkstančią mokslo sritį – radiologiją?

Profesorius Petras Raudonikis (1869–1950) – farmacijos studijų Kaune kūrėjas

Vilma Gudienė

Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus, Kaunas

Reikšminiai žodžiai: farmacijos mokslo istorija

Profesorius Petras Raudonikis – aukštojo farmacijos mokslo kūrėjas Kaune. Savo akademinę karjerą laikinojoje sostinėje pradėjo 1920 m. Aukštuosiuose kursuose, kur dėstė farmacijos disciplinas, rūpinosi farmacijos studijų organizavimu, Farmacijos sekcijos reikalais.

1922 m. buvo įsteigtas Lietuvos universitetas. P. Raudonikiui kartu su P. Avižoniu, L. Gogeliu, A. Jurgeliūnu, V. Lašu pavesta organizuoti Medicinos fakultetą. Tais pačiais metais P. Raudonikiui suteiktas ordinarinio profesoriaus vardas ir pavesta vadovauti Medicinos fakulteto Farmacijos skyriui ir šio skyriaus Farmacijos ir farmakognozijos katedrai. Šias pareigas prof. P. Raudonikis ėjo iki 1939 m. Iki 1937-ųjų birželio laikinai vadovavo Farmakologijos katedrai.

1934 m. prof. P. Raudonikio rūpesčiu ir pastangomis prie Farmacijos ir farmakognozijos katedros įrengta Medicinos fakulteto vaistinė. Katedra, vaistinė ir analitinė laboratorija vėliau reorganizuotos į Farmacijos institutą.

Prof. P. Raudonikis 1924–1929 m. buvo Medicinos fakulteto tarybos sekretorius, 1929–1933 m. – universiteto tarybos ir senato sekretorius.

Nuo 1922 m. Kaune veikė privati P. Raudonikio vaistinė su laboratorija. 1940 m. ji nacionalizuota, profesorius paskirtas vadovauti Valstybinės farmacijos valdybos Kontrolinei analitinei laboratorijai. Karo metu laboratorija likviduota, o profesorius paskirtas vaistinės Nr. 66 vedėju, vėliau dirbo Petrašiūnų vaistinėje Nr. 98. 1944 m. pakviestas į Kauno valstybinį universitetą dėstyti vaistų formų technologiją, Galeno preparatų technologiją ir farmacinio darbo organizavimą. 1948 m. paskirtas Vaistų formų ir Galeno preparatų technologijos katedros vedėju.

1950-ųjų pavasarį, sušlubavus sveikatai, profesorius Petras Raudonikis išėjo į pensiją. 1950 m. lapkričio 18 d. mirė. Palaidotas Kaune, Panemunės kapinėse.

Sociologinės mokslo paskirties sampratos Vinco Čepinskio publicistikoje

Romualdas Juzefovičius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: mokslotyra; mokslo sociologija

Profesorius Vincas Čepinskis (1871–1940) – žinomas nepriklausomos Lietuvos fizikas, pedagogas, visuomenės veikėjas, publicistas. Remiantis tarpukario metais spaudoje viešintais tektais, šiame pranešime siekiama pristatyti ir įvertinti svarbiausias profesoriaus Vinco Čepinskio koncepcijas mokslo paskirties visuomenės raidoje klausimais, jo dalyvavimo to meto akademiniam diskurse ypatumus, kurie šių dienų mokslinėje literatūroje dar nėra specialiai išnagrinėti. Lietuvos aukštojo mokslo XX a. istorijai skirtuose leidiniuose autoriai įvertinto jo reikšmingą organizacinį darbą ir svarbų profesoriaus V. Čepinskio indėlį skatinat universitetinių studijų ir tyrimų tarptautiškumą, mokslinius ryšius, kurie, šalia kitų akademinio darbo sričių, formavo modernius nacionalinio universiteto pagrindus. Istorinėje literatūroje apie aukštojo mokslo istoriją pagrįstai akcentuojama svarbi Kauno profesūros mokslo populiarinimo visuomenėje raiška, kurioje aktyviai dalyvavo ir V. Čepinskis. Profesorius tarpukario metais bendradarbiavo ir rašė straipsnius „Kultūros“, „Židinio“ ir kituose žurnaluose, skaitė viešas paskaitas. Jis domėjosi ir rašė ne tik mokslo istorijos klausimais, bet nagrinėjo ir kai kurias teorines mokslo sklaidos ir poveikio visuomenės raidoje problemas. Todėl pagrįstai publicistiniai V. Čepinskio darbai yra paminėti kai kuriuose Lietuvos filosofijos istorijos ir mokslo filosofijos leidiniuose, kurių autoriai atkreipė dėmesį į tai, kad jo pasaulėžiūrai būdingas gamtamokslinis empirizmas, tačiau pažiūros nebuvo visada nuoseklios. Daugelyje savo pranešimų ir publikacijų gamtos bei visuomenės reiškinius jis interpretavo kaip istoriškai besivystančius, laikėsi nuomonės, kad pažanga yra tikrovės procesas, kurio vienas svarbiausių matų – žmogaus gerovė. V. Čepinskis, kaip byloja jo viešinti tekstai, pabrėžė mokslo savybę prognozuoti ateitį ir paveikti visuomenės gyvenimą, kėlė tarpdisciplininės mokslų sintezės svarbos problemas, analizavo mokslo, religijos ir visuomenės sąveikų, mokslo atsakomybės ir naujų iššūkių modernėjančiai visuomenei klausimus. Ši tematika yra svarbi Lietuvos mokslotyros raidos dalis ir sietina su tuo XX a. 3-ojo dešimtmečio Europos ir JAV mokslo sociologijos darbų kryptingumu, kurio dėmesio centre buvo ne tik socialiniai ryšiai tarp mokslo žinių kūrėjų, bet ir mokslo vaidmens civilizacijoje nustatymas.

Metafizika, tikrovės problema ir kantiškasis transcendentalinės filosofijos projektas

Naglis Kardelis

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Vilnius

Kantas; transcendentalinė filosofija; metafizika

Grynojo proto kritikoje Kantas gina požiūrį, kad metafizika nėra įmanoma kaip griežtas teorinis mokslas. Paties Kanto laikais toks scholastinės metafizikos nuvainikavimas sudarė prielaidas gamtos mokslų emancipacijai ir spartesnei mokslo pažangai. Kanto įtvirtinta nuostata, kad žmogiškasis tikrovės pažinimas nėra savaiminis ir tiesioginis, o medijuojamas transcendentalinių patyrimo ir suvokimo formų, kadaise sugriovė dogmatines žmogaus proto pretenzijas ir paskatino empirinį pasaulio tyrinėjimą, bet mūsų laikais kartais turi ir neigiamų pasekmių: kai kurie dabarties mąstytojai, remdamiesi Kantu, tvirtina, kad bet koks žmogiškasis pažinimas yra arbitraliai konstruojamas kaip socialinė bei kultūrinė praktika. Šis požiūris, būdingas postmodernizmo filosofijoms, įsitvirtinęs socialiniuose moksluose ir skverbiasi net į gamtotyrą, vesdamas prie epistemologinio pesimizmo, reliatyvizmo ir subjektyvizmo. Vis dėlto pati kantiškoji noumeno ir fenomeno skirtis numano tikros, žmogiškai nekonstruojamos tikrovės – noumeno tikrovės – egzistavimą kaip patį transcendentalinės filosofijos projekto pagrindą. Idant apskritai galiotų, kantiškoji noumeno ir fenomeno skirtis, ant kurios statoma visa transcendentalinė filosofija, pati privalo būti daugiau nei transcendentali, pranokti transcendentalumą kaip tokį ir būti grįsta absoliučiai, metafiziškai. Jei nebūtų tikros tikrovės, nebūtų net poreikio medijuoti prieigą prie jos – viskas, ką bemąstyjume, jau iš karto būtų pati tikrovė, kurią kiekvienąkart sukonstruotume pagal savo užgaidą, pačiu savo vaizduotės ir valios judesiu, ir anapus kurios jau nebūtų ir negalėtų būti nieko daugiau ar tikriau. Kantiškasis transcendentalizmas, nors ir neigdamas metafizikos, kaip griežto teorinio mokslo, galimybę, privalo pripažinti ir save patį grindžiąs bent viena metafizinio pobūdžio intuicija ir šiuo atžvilgiu pats esąs tam tikra – bent minimalistinė – metafizika. Tai pripažinusi, kantiškoji transcendentalinė filosofija, užuot, kaip kartais klaidingai manoma, neigusi tikrovės realumą ir objektyvumą, pati tampa galingu ginklu prieš filosofinį reliatyvizmą ir subjektyvizmą, o tai ypač aktualu mūsų dienomis, kai tvirtinama, kad esą įžengėme į vadinamosios posttiesos epochą.

Immanuelio Kanto „amžinosios taikos“ utopija ir tikrovė

Tomas Kavaliauskas

Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinės ir politinės kritikos centras, Kaunas

Reikšminiai žodžiai: taika; karas; nepriklausomybė

„Amžinosios taikos“ koncepciją, kurią randame Immanuelio Kanto politinių traktatų raštuose, svarbu analizuoti šių dienų karo grėsmių kontekste. Traktuojant Europos Sąjungos nepriklausomų valstybių sudarytą sąjungą kaip taikos sąjungą, kurią stiprina bendra teisinė tvarka, bendri ekonominiai ir politiniai tikslai, o taip pat ir Šengeno laisvas bevizis judėjimas, matome „amžinosios taikos“ realizaciją praktikoje. Tačiau Rusijos grasinimai karu, jos itin žiauri karinė agresija Ukrainoje rodo, kad „amžinosios taikos“ koncepcija gali būti utopija. Kita vertus, net jeigu Rusijai pavyktų sunaikinti arba dalinai paveikti Europos Sąjungos taikos projektą, tai dar nereikštų, kad Kanto pasiūlyta amžinoji taika grynai utopinė. Pats faktas, kad Europos Sąjungos taikos projektas gyvavo antroje XX amžiaus pusėje ir pasirodė sėkmingas XXI amžiaus pradžioje, liudija, kad taika jau buvo realiai įgyvendinta.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Kantas, aptardamas „amžinąją taiką“, mąstė apie ją kaip apie galutinę politinę žmonijos tikslą. Žmonija, einanti tobulėjimo keliu, ką jai nurodo protas, – juk protinga vadovautis proto suvokimu, kad taikoje gyventi saugiau negu karo būklėje, – turi šią pareigą. Tačiau šiandien matome, kad Rusijos valdžioje yra vadovai, kurie jaučia pareigą kariauti ir griauti stabilumą. Tai įvardijama naujos pasaulinės tvarkos įvedimu. Europos Sąjungos ir NATO vienybės destabilizavimas Rusijos propagandistų ir Kremliaus elito traktuojamas kaip naujos pasaulio tvarkos kūrimas. Todėl svarstyтина, ar Kantas nebuvo pernelyg optimistiškas ir utopiniškas dėl žmonijos tobulėjimo tikslo bei dėl amžinosios taikos pareigos, kuomet Rusijos valstybė yra ideologiškai nusiteikusi karo būklės įvedimui vietoj taikos būklės. Ar nebus taip, kad jeigu Kantas manė, kad yra pareiga taikai – ir tai moralinė pareiga, kuri persikelia į politinę plotmę, – tai šiandieninis Kremlius mano, kad yra dar ir pareiga karui, kad būtų sugriauta civilizuoto pasaulio taikos būklė?

Mykolui Brenšteiniui – 150

Libertas Klimka

Lietuvos kraštotyros draugija, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: Stepono Batoro universitetas; kultūros istorija; etnokultūra

Prieš 150 metų spalio 2-ąją Telšiuose gimė Mykolas Eustachijus Brenšteinas (1874–1938), mokslo ir kultūros istorikas, lietuvių raštijos bibliografas, etnografas ir muziejininkas. Jo šeima kildinasi iš XVIII a. pradžios išeivių iš Švedijos. Nuo 1925 m. istorikas vadovavo Stepono Batoro universiteto bibliotekos Rankraščių, raižinių ir natų skyriui; šio skyriaus vedėju jis buvo beveik du dešimtmečius. Kartu M. Brenšteinas aktyviai įsijungė į Mokslo bičiulių draugijos veiklą, tapo jos muziejaus vedėju. Atostogas praleisdavo keliaudamas po Lietuvą, domėdamasis kultūros paveldo vertybėmis, fotografuodamas paminklus, archeologiškai tyrinėdamas Žemaitijos senkapius. Surinko gražią senovinių muzikos instrumentų, žemaičių tautinių drabužių, Užgavėnių kaukių ir kitų liaudies meno dirbinių kolekciją. Dalį jos perdavė Mokslo bičiulių draugijos muziejui, dalį – rūbus ir raižinius – Varšuvos etnografijos ir Krokuvos muziejams. Per beveik 45-erius savo mokslinės ir publicistinės veiklos metus periodikoje paskelbė bemaž 300 straipsnių, skirtų Lietuvos kultūrai, istorijai, bibliotekininkystei ir bibliografijai. Rašė apie Vilniaus muziejų ir privačių rinkinių eksponatus, numizmatiką, dailės kūrinius ir jų autorius, miestelių rotušių ir mokyklų, kitų įstaigų istoriją, Lietuvos pilis, paminklų apsaugą, liaudies mediciną, Užgavėnių kaukes ir liaudiškos muzikos instrumentus, vokiečių okupacijos Vilniuje padarinius, bibliografijos ir literatūros istorijos klausimais, apie mūsų kultūros šviesulius – D. Pošką ir A. M. Kirkorą (atskiros studijos 1936 ir 1934 m.), T. Daugirdą, M. K. Čiurlionį, M. Davainį-Silvestravičių, K. Jaunių, V. Šukevičių, 1831 m. sukilimo didvyrę Barborą Čarnovską ir kt. Gimtajai Žemaitijai skirti M. Brenšteino darbai – apie Kražių filomatus ir mokyklinį teatrą, žemaičių kryžius ir koplytėles, žemaičių blaivybės draugijas. Labai svarios jo publikacijos, aptariančios Vilniaus universiteto bibliotekos istoriją, jos rankraščių, kartografijos ir gaidų rinkinius. Atskirai reikėtų išskirti dvi solidžias M. Brenšteino studijas, nagrinėjančias technikos ir taikomojo meno istoriją Lietuvoje, tai: „Vilniaus laikrodininkystė XVI ir XVII amžiais“ (1923 m.) ir „Liejininkystės istorijos b. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje apybraiža“ (1924 m.). Be to, istorikas paskelbė per keturiasdešimt LDK kultūros veikėjų biografijų garsiajame Lenkų biografiniame žodyne. 1937 m. Brenšteiniui buvo suteiktas S. Batoro universiteto humanitarinių mokslų garbės daktaro vardas.

Kanto įtaka biologinei minčiai XVIII amžiaus pabaigoje ir XIX amžiaus pradžioje

Ramūnas Kondratas

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: I. Kantas; gamtos mokslų teorija; J. F. Blumenbachas

Immanuelis Kantas (1724–1804), kilęs iš Klaipėdos krašto, laikomas vienu didžiausių šiuolaikinių filosofų. Kai kas jį vadina „šiuolaikinės filosofijos tėvu“. Daug parašyta apie Kanto filosofiją, ypač apie jo mokslo filosofiją, kuri labai aktuali šių dienų filosofinėms diskusijoms. Mažiau žinoma apie jo įtaką medicinos ir biologinės minties raidai XVIII amžiaus pabaigoje ir XIX amžiaus pradžioje, ypač Vokietijoje.

Kantas įstojo į Karaliaučiaus universitetą 1740 m. ir daugiausia studijavo matematiką ir fiziką, iš to kilo jo ankstyvas domėjimasis mokslo filosofija, ypač mokslo pagrindais. Jis manė, kad gamtos mokslai gali pasiūlyti tik mechaninius paaiškinimus, tačiau jis tvirtino, kad srityse, kuriose tokių paaiškinimų nepakanka, reikia papildyti mokslines žinias, gamtą vertinant kaip tikslingą. Jo tikslas, kuriant bendrąją gamtos istorijos teoriją, buvo suvienyti mechanines ir teleologines gamtos sistemas. Šio tikslo taipogi siekė lyginamasis anatomas ir antropologas Johanas Friedrichas Blumenbachas (1752–1840) iš Gėtingeno universiteto. Blumenbacho gamtos istorijos idėjos buvo nuodugniai persvarstytos, atsižvelgiant į Kanto konceptualių pagrindų, reikalingų kuriant organinės formos mokslinę teoriją, analizę. Šios idėjos suteikė rėmus moksliniams tyrimams žymiausiems Blumenbacho studentams: Alexanderiui von Humboldtui, Karlui Friedrichui Kielemayeriui, Georgui Reinholdui Treviranui ir Christophui Girtanneriui. Blumenbacho organinės formos teorija, kurios dvasią geriausiai atspindi terminas „gyvybinis materializmas“, taip pat turėjo didelės įtakos Andriejaus Sniadeckio (1768–1838), didelio kūrinio Organinių būtybių teorija (Vilnius, 1838) autoriaus, mąstymui.

Johann Heinrich Abicht at the University of Vilnius (1804–1816). From the History of the Reception of Immanuel Kant's Philosophy in Lithuania

Tomasz Kupś

Filosofijos institutas, Filosofijos ir socialinių mokslų fakultetas,
Mikalojaus Koperniko universitetas, Torūnė, Lenkija

Reikšminiai žodžiai: Johannas Heinrichas Abichtas; Immanuelis Kantas; filosofija Vilniaus universitete

At the beginning of the 19th century, Vilnius was the most important scientific center of the former Polish-Lithuanian Commonwealth. Rector Hieronim Stroynowski and Duke Adam Jerzy Czartoryski pursued an ambitious project to organize the university as a cosmopolitan center of learning at the highest European level. However, this meant moving away from the nationalist assumptions of the Commission of National Education and introducing principles of academic competition and internationalisation of science similar to contemporary standards. As a result, a number of foreign scholars were employed in Vilnius in 1804. Among them also Johann Heinrich Abicht, a German follower of Immanuel Kant, a professor of philosophy and pedagogy who came from Erlangen. For opponents of German philosophy and the German organisation of science, such as Hugo Kołłątaj and Jan Śniadecki, the decision to employ Abicht was an outright provocation. Although Vilnius University gained an ambitious, original lecturer in philosophy, it also came into conflict with Kołłątaj's vision of reforming science and education. Abicht found himself in a difficult situation, which worsened further in 1807 when Jan Śniadecki became rector of Vilnius University. Yet, despite the obstacles, Abicht managed to exert his influence not only on the Vilnius scientific centre but also on the history of Polish-Lithuanian philosophy in the early 19th century. Thanks to the archival material that has been found, we know today that Abicht not only introduced an impressive and extensive philosophy curriculum in Vilnius but also inspired a discussion on Kant's philosophy that developed into a real philosophical dispute.

Historians of philosophy knew almost nothing about Abicht's activities in Vilnius. Therefore, in this paper, I will present some of Abicht's most important achievements during his twelve years in Vilnius. I will also indicate what Abicht's significance is for the Polish-Lithuanian philosophical culture of the early 19th century.

Muziejus ir universitetas, ryšys ir išlikimas

Tauras Mekas

Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus, Kaunas

Reikšminiai žodžiai: muziejus; medicina; farmacija

Universiteto muziejus suteikia jungties galimybę tarp istorinių universiteto vystymosi etapų. Tai svarbu universiteto tapatybei ir muziejaus išlikimui.

Prieš 100 metų parašyta: nacionalinė retrospektyvioji analizinė bibliografija, 1924 metai

Giedrė Miknienė

Lietuvos MA Vrublevskių biblioteka, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: nacionalinė retrospektyvioji bibliografija; bibliografiniai leidiniai; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Pranešime pasakosime apie tai, ką lietuvių periodinė spauda skelbė prieš 100 metų. Tokią galimybę mums teikia lietuviškų periodinių ir tęstinių leidinių publikacijas registruojančio leidinio „Lietuvos bibliografija“ C serija. Aptarsime nacionalinės retrospektyviosios analizinės bibliografijos reikšmę mokslo ir kultūros istorijos tyrimuose. Pranešimo pradžioje apžvelgsime nacionalinės retrospektyviosios analizinės bibliografijos duomenų pritaikymą socialinių ir humanitarinių mokslų tyrimuose, pateiksime trumpus statistinius duomenis apie užsienio šalis, rengiančias nacionalinę analizinę bibliografiją, aptarsime šios bibliografijos reikšmę mokslo ir kultūros istorijos tyrimuose. Toliau atskleisime nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos Lietuvoje istorinę raidą ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) veiklą bei indėlį rengiant šios serijos leidinius. Pavyzdžius teiksime iš 1924 m. skirto leidinio.

Nacionalinė retrospektyvioji analizinė bibliografija yra ne tik šalies dokumentinio paveldo liudijimas, bet ir svarbus bei patikimas mokslo ir kultūros istorijos šaltinis, pateikiantis bibliografinę informaciją apie visuomenės kultūrinius pokyčius ir mokslinių idėjų raidą.

Lietuvoje retrospektyviosios analizinės bibliografijos rengimo darbuose dalyvauja 4 bibliotekos: LNB, VUB, KVB ir LMAVB.

Nuėjusi ilgą ir sudėtingą kelią nuo organizacinių darbų 1959 metais iki šių dienų, pakeitusi savo formą, išaugusi iki duomenų bazės, nacionalinė retrospektyvioji bibliografija tapo svarbiu informacijos šaltiniu ne tik Lietuvos, bet ir kaimyninių šalių (Latvijos, Estijos, Lenkijos, Baltarusijos, Rusijos, Ukrainos) mokslo ir kultūros istorijos tyrimams.

Bibliografų patirtis šio atsakingo darbo bare padeda pažinti atskirų mokslo sričių ir kultūros istoriją, jų raidos tendencijas tam tikru laikotarpiu, atskleidžia to meto mokslininkų, politinio, visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo veikėjų, bendruomenių ir organizacijų veiklą.

Sociologinio proto kritika: Vytautas Kavolis ir Immanuelis Kantas

Alvydas Noreika

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: Kavolis; Kantas; socialinė teorija

Vertindami Amerikos lietuvių visuomenės veikėjo ir sociologo Vytauto Kavolio santykį su filosofija tyrinėtojai susiduria su dviem problemom. Pirma, ar galima Kavolį laikyti filosofu? Į šį klausimą atsakius teigiamai, susiduriama su kitu klausimu: kuria prasme Kavolį galima laikyti filosofu? Iki šiol yra išsikristalizavę trys atsakymai į pastarąjį klausimą. Vieni tyrinėtojai (Arūnas Sverdiolas) teigia, kad Kavolio filosofinių pažiūrų pagrindą sudaro egzistencinė fenomenologija, antri (Algimantas Valantiejus) – kad poetinė filosofija, treči (Artūras Tereškinas) – kad struktūralizmas ir poststruktūralizmas. Kiekvienas iš šių apibrėžimų yra ne be trūkumų ir savaip kritikuotinas.

Gerokai perspektyvesnis paieškų kelias atsiveria, kai atkreipiame dėmesį į tai, kad Kavolio mokslinių pažiūrų pamatus sudaro amerikiečių sociologo Talcotto Parsonso socialinė teorija. Kaip įtikinamai pademonstravo Haroldas J. Bershady, teoretizuodamas Parsonsas implicitiškai remiasi Immanuelio Kanto filosofija. Tad sektų, jog ši filosofija turi glūdėti ir amerikiečių sociologu sekusio Kavolio teoriniuose ir metodologiniuose svarstymuose.

Implicitines Kavolio sociologijos sąsajas su Kanto filosofija bene geriausiai atskleidžia aprioriškumo (ikipatyrimiškumo) idėja. Kantas teigia, kad žmogaus sąmonėje egzistuoja apriorinė žinojimo struktūra, kuri apdora ir sutvarko juslių teikiamą medžiagą ir ją paverčia rišliu patyrimu. Kavolio atveju aprioriškumo funkciją atlieka kultūra. Kultūra suprantama kaip simboliai, atliekantys normatyvinę individų sąmonės ir elgsenos reguliavimo funkciją. Jie apsprendžia, kaip individai suvoks save, kitus ir savo fizinę aplinką, kokius emocinius išgyvenimus patirs ir kaip galiausiai elgsis. Kultūros aprioriškumas reiškia, kad ji egzistuoja iki bet kokios individualios patirties. Kitaip sakant, gimdami individai jau atranda tam tikrą įsimbolintų normų ir jų darinių repertuarą ir jo pagrindu gyvenimo eigoje tvarko ir pertvarko savo sąmonės turinį ir elgseną. Kavolis taria, kad minėtas repertuaras yra universalus, kaip ir kantiška apriorinė žinojimo struktūra.

Metodologine prasme kultūros aprioriškumas Kavoliui reiškia, kad norint suprasti individus ir jų santykius su socialine ir fizine aplinka, būtina pradėti nuo jų kultūros analizės. Todėl jis kritikuoja tas sociologijos kryptis, kurios atsisako tai daryti.

Jono Basanavičiaus bibliografija – ir mokslo istorikams

Eglė Paškevičiūtė Kundrotienė
Lietuvos MA Vrublevskių biblioteka, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: J. Basanavičius; bibliografija; mokslas

Jonas Basanavičius – viena iš reikšmingiausių Lietuvos istorinių asmenybių. Geriausiai žinomas kaip XIX a. pab. – XX a. pr. politikas, visuomenės ir kultūros veikėjas bei mokslininkas lituanistas. Jo rašytinis palikimas stebina ne tik gausa, bet ir pasižymi temine įvairove. Ypač reikšmingi J. Basanavičiaus mokslo darbai istorijos, archeologijos, religijos, medicinos, antropologijos, tautosakos, mitologijos, etnologijos, lietuvių kilmės temomis.

Paties J. Basanavičiaus asmenybė ir darbai domina įvairių sričių ir šalių mokslininkus. Tai liudija išskirtinai gausus tiek mokslinės, tiek populiariosios literatūros apie J. Basanavičių kiekis.

Kadangi iki šiol nebuvo parengta išsamios J. Basanavičiaus darbų ir medžiagos apie jį rodyklės, todėl LMAVB kilo sumanymas šią spragą užpildyti. Jau netrukus pasirodys leidinys “Jonas Basanavičius : bibliografijos rodyklė“ (2023) antroji dalis. Dėl literatūros gausos buvo nuspręsta rodyklę leisti dviem dalimis: pirmoji dalis skirta J. Basanavičiaus darbams (knyga išleista 2015 m.), antroje dalyje pateikiama literatūra apie patį J. Basanavičių. Pirmoje dalyje pateikti 1875–2013 m. pasirodžiusių J. Basanavičiaus publikacijų įrašai, atspindintys jo gyventu laikotarpiu ir vėlesniais metais išleistus įvairių mokslo sričių darbus, dokumentus, laiškus, smulkesnes publikacijas. Pirmąją bibliografijos rodyklės dalį sudaro 2436, antroje pateikti 7268 anotuoti aprašai, apimantys 1880–2013 m.

Beje, J. Basanavičius yra parašęs ne vieną darbą, skirtą Imanueliui Kantui, ir su šiuo mokslininku supažindino visuomenę daugiau nei prieš 120 m.

Siekiant didesnio prieinamumo, planuojama vėliau atverti kuriamą bei nuolat pildomą duomenų bazę, skirtą J. Basanavičiui. Joje registruota ne tik spausdintos bibliografijos abiejų dalių medžiaga, bet ir po 2013 m. pasirodžiusios publikacijos, ikonografija, kurių spausdintame leidinyje atsisakyta dėl didelio jų kiekio. Bazėje jau apie 20000 anotuotų įrašų.

Iš bibliografijos matyti, kad pats J. Basanavičius yra paskelbęs mokslo tiriamųjų darbų ne vienoje srityje. Įrašai taip pat liudija, kad, siekiant įamžinti J. Basanavičiaus atminimą, jo vardu buvo pavadinta nauja skruzdėlių rūšis.

Tikimės, kad naujas leidinys pasitarnaus ir mokslo istorikų interesams.

Jonas Rudokas (1936–2013) – inžinierius, mokslininkas, rašytojas

Laima Petrauskienė

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: J. Rudokas; inžinerija; istorija

Nei Visuotinėje Lietuvių enciklopedijoje, nei Vikipedijoje nėra straipsnio, skirto Jonui Rudokui. Šiuose šaltiniuose jis minimas tik šalia žymių žmonių biografijų – kaip knygos apie tuos žmones autorius. O buvo labai veiklus žmogus ir yra vertas atskiro įamžinimo. Gimė 1936 m. spalio 10 d. Skiemonyse (Anykščių r.). 1954 m. baigė Utenos vidurinę mokyklą (sidabro medaliu), 1959 m. – Kauno politechnikos instituto Mechanikos fakultetą. Trumpai paminėsime jo inžinierines pareigas: 1959–1962 m. Šiaulių precizinių staklių gamyklos technologas; 1962–1970 m. Vilniaus šlifavimo staklių gamyklos technologas, techninės kontrolės skyriaus viršininkas, konstravimo biuro vyresnysis konstruktorius; 1970–1999 m. Vilniaus skaičiavimo mašinų gamyklos (po privatizavimo – akcinės bendrovės „Sigma“) inžinierius, Mechaninio bei Technologinio biuro viršininkas. Ne vien vadovavo gamybai, bet ir dirbo mokslinį darbą: 1974–1983 m. laikotarpiu parašė 3 knygas apie gamybos organizavimo bei vadovavimo problemas. 1984 m. apsigynė kandidatinę disertaciją „Gamybos valdymo organizavimo tobulinimas brigadinio darbo organizavimo sąlygomis“, 1993 m. nostrifikuotas socialinių mokslų daktaru. Dar dirbdamas inžinieriumi, 1998 m. parašė knygą apie pasaulinio garso mokslininką, sukūrusį valdymo apimties teoriją – Vytautą Andrių Graičiūną. Jo darbai buvo artimi J. Rudokui, tyrinėjusiam gamybos organizavimo darbus. 1999 m., išėjęs į pensiją, pradėjo intensyviai dirbuotis istorijos baruose, dalyvauti mokslo istorikų konferencijose. Išleido 8 knygas, be to, buvo ir dviejų knygų bendraautoris, tad viso jo kraityje yra 10 istorinių knygų, kurių dauguma – apie Lietuvos mokslininkus. Rašė daug mokslo populiarinimo straipsnių, publikavo juos „Moksle ir gyvenime“, „Veide“, „Naujojoje Romuvoje“, „Gairėse“ ir kt. Už mokslo populiarinimą 2009 m. apdovanotas Švietimo ir mokslo ministerijos premija. Nemažai jo publikacijų įtrauktos į Lituanistikos duomenų bazę arba į Istorijos žinynus, be to, jos cituojamos ir aptariamos įvairiuose internetiniuose portaluose. Parašė, bet, deja, nebespėjo išleisti knygos apie spalvingą asmenybę – Augustiną Voldemarą. Mirė 2023 m. kovo 14 d. Vilniuje, palaidotas Vilniaus Liepynės kapinėse.

Arkivyskupo Mečislovo Reinio straipsnis „Kantas ir Dievo įrodymų kritika“

Nerijus Pipiras

Šv. Ignaco Lojolos kolegija, Kaunas

Reikšminiai žodžiai: ontologinis, kosmologinis, fizikoteologinis Dievo esimas; kritika; įrodymai

Arkivyskupas Mečislovas Reinys (1884–1953) savo straipsnyje „Kantas ir Dievo įrodymų kritika“ analizuoja Imanuelio Kanto veikalą „Kritik der reinen Vernunft“, kuriame teigiama, jog filosofiniai Dievo buvimo įrodymai tėra tik dialektinė klaida. Arkivyskupas, remdamasis neotomistine filosofine mintimi, bando argumentuotai atremti šiuos teiginius. Pranešimas skirtas Imanuelio Kanto 300 ir Mečislovo Reinio 140 gimimo metinėms.

Keletas I. Kanto laiko sampratos trūkumų

Saulenė Pučiliauskaitė

Nepriklausoma tyrėja, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: laikas; vidus; schema

„Grynojo proto kritikoje“ Kantas rašo: „Tad laikas yra tik mūsų (žmogiškojo) stebėjimo (kuris visada juslinis, t. y. kiek mes esame objektų veikiami) subjektyvi sąlyga, ir pats savaime, už subjekto, jis – niekas (...) Užtai mes ginčijame bet kokią laiko pretenziją į absoliutų realumą, nes tokiu atveju laikas būtų visiškai būdingas daiktams kaip jų sąlyga arba savybė ir netgi nepriklausomai nuo mūsų juslinio stebėjimo formos (...) Jis yra ne kas kita, kaip mūsų vidinio stebėjimo forma“. Anot Kanto, laikas yra: 1) žmogaus viduje; 2) jis yra schema, kurią apibūdina formulė „vienas po kito“. Ši tikrai inovatyvi laiko samprata vis dėlto neišsemia visos laiko sąvokos įvairovės. Galima išvardinti bent keletą jos „trūkumų“. Tai, ko ji neapima, yra: 1) žvilgsnis į veidrodį; 2) metų laikai; 3) žvilgsnis į žvaigždes; 4) kasdieninis orientavimasis pagal valandas; 5) laikinumo modusus. Išvardinti laiko patyrimo būdai susiję būtent su išore ir turiniu, o ne su „vidumi“ ir „schema“. Tai ar Kantas pateikė blogą laiko apibrėžimą? – Ne, Kantas pateikė jį ribotą. Tačiau, kaip apie tokius apibrėžimus sako Wittgensteinas, „pats faktas, kad jis [koks nors žmogus, S. P.] galėjo pateikti tokį ribotą apibrėžimą, padaro šį apibrėžimą mums ypač svarbiu“. Kuo mums svarbus Kanto apibrėžimas?

Kantas I. *Grynojo proto kritika*. 2-asis leidimas. Vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis, 1996. p. 84–85.

Ten pat. p. 82.

Wittgenstein L. *The Blue and The Brown Books*. New York: Barnes and Noble, 1969. p. 18.

Rokfelerio fondo pėdsakai Lietuvos universiteto istorijoje

Judita Puišo

Kauno technologijos universitetas

Reikšminiai žodžiai: V. Čepinskis; Rokfelerio fondas; stipendijos

Rokfelerio fondas – tai privatus fondas Jungtinėse Amerikos Valstijose, kurį įkūrė Rokfelerių šeima Niujorke 1913 m. Tais pačiais metais fondas įsteigė Tarptautinę sveikatos komisiją (the International Health Commission), kuri organizavo tarptautinę visuomenės sveikatos rėmimo kampaniją. Didžiausias dėmesys buvo skiriamas sanitarijai ir kovai su įvairiomis ligomis (maliarija, geltonąja karštine ir kt.). 1924 m. spalio mėn. Rokfelerio fondo atstovas dr. Henry O. Eversole (1877–1963) su kolegomis apsilankė Lietuvoje, susitiko su Lietuvos universiteto profesoriais ir švietimo ministru prof. Vincu Čepinskiu, kuris pasiūlė apžiūrėti statomus Lietuvos universiteto Fizikos-chemijos rūmus Linksmadvaryje. Svečiai pasiūlė 500 dolerių paramą moksliniams periodiniams leidiniams įsigyti bei kandidatus stipendijai gauti. Pranešime bus analizuojama V. Čepinskio korespondencija su Rokfelerio fondu dėl Fizikos-Chemijos instituto statybų, stipendiatų atrankos Lietuvoje bei jų studijos užsienyje bei Rokfelerio fondo įvertinimai.

Lietuvos medicinos istorija... ženkleliuose

Birutė Railienė

Lietuvos MA Vrublevskių biblioteka, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: faleristika; ženkleliai; medicinos istorija

Lietuvos medicinos ženklai ir ženkleliai – neatsiejama Lietuvos kultūros paveldo dalis. Vėlyji Ženklių muziejus, kurio pagrindinis uždavinys – kaupti Lietuvos įmonių, įstaigų ir organizacijų ženklelius, ženklus ir informaciją apie juos, rengia parodai rinkinį „Lietuvos medicina ženkleliuose“. Ilgainiui tikimės išleisti leidinį. Esame išleidę albumą „Vilnius ženkleliuose“ (2015 m.).

Pranešime pasakosime apie rinkinio „Lietuvos medicina ženkleliuose“ sudarymą, apie iššūkius, su kuriais susiduriame klasifikuodami medžiagą, aprašydami eksponatus, nustatydami kūrėjų autorystę, gamintojų duomenis.

Siekiame surinkti ženklelių visumą. Galutinės visumos, žinia, niekas niekada nesurinks – tokia jau visų kolekcijų dalis. Jau dabar esame sukūrę klasifikacijos schemą, kurią pristatysime konferencijos metu. Pagrindiniai skyriai: Mokymas (aukštosios mokyklos, specialiosios mokyklos, kvalifikacijos kėlimo veikla); Įstaigos (ligoninės, poliklinikos, klinikos, kraujo perpylimo centrai, sveikatingumo ir reabilitacijos įmonės, specializuotos įstaigos, karo medicina); Odontologijos įstaigos; Visuomeninė veikla; Farmacijos įmonės, vaistinės; Profesinės draugijos; Konferencijos; Nuopelnų įvertinimas; Veterinarijos įstaigos; Įvairūs.

Daug metų renkant ženklelius susiformavo ypač vertingas fondas: atsiminimai. Kiekvienas ženklelis, pakalbinus jo autorių, sumanytoją – atskleidžia graudžiai didingą, kitą kartą – linksmą ar net detektyvinę istoriją. Skubame fiksuoti, kol senųjų ženklelių kūrėjai ir sumanytojai dar su mumis.

Apokaliptinė aplinkosauga ir Immanuelio Kanto požiūris į gyvūnus

Aušra Rimaitė

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Kaunas

Reikšminiai žodžiai: apokaliptinė aplinkosauga; ekologinis nerimas; gyvūnų teisės

Kai kurios aplinkosaugos judėjimo kryptys užsisklendė pasaulio pražūties naratyve (Alt 2022). Tačiau apokaliptinė aplinkosauga atskleidžia, kad ekologinis nerimas ir panikos dėl klimato krizės gali nuslopinti realius ir būtinus klimato kaitos sprendimus. Post-apokaliptinės aplinkosaugos atstovai (Thaler 2023) ją įvardija kaip neproduktyvią, antižmogišką ir ne itin moksliską, nes klimato teisingumas yra pažeidžiamas sukeliant žalą neturtingiems žmonėms (Khayat 2023). Todėl kyla klausimai: ar įmanoma laikytis aplinkosauginio teisingumo? Kaip nepaklysti tarp skirtingų ekologizmo krypčių? Ar bandydami suvaldyti ekologinį nerimą, nepasukame link apokalipsės panikos, ekstremizmo, rizikos hipertrofavimo?

Nors aplinkosaugos filosofai labiau susifokusuoja į aplinkos politiką, klimato kaitą, jiems svarbūs išlieka ir gyvūnų teisių klausimai. Antroji pranešimo dalis skirta atskleisti Immanuelio Kanto požiūriui į gyvūnų moralinį statusą lyginant su šiuolaikinėmis gyvūnų teisių koncepcijomis kaip ekologinis utilitarizmas (Singer 2023), prigimtinės teisės (Regan 2004), abolicionizmas (Francione 2015).

Literatūra

1. Alt, S. (2023). Environmental apocalypse and space: The lost dimension of the end of the world. *Environmental Politics*, 32(5), 903-922. <https://doi.org/10.1080/09644016.2022.2146935>
2. Francione L. G., Charlot A.E. (2015) *Animal Rights. The Abolitionist Approach*. Exempla Press, 147.
3. Khayat F. (2023). From Climate Injustice to Resilience: What Is the Role of Social and Technological Innovation? // *Environmental Justice*. Vol. 16, No.2. <https://doi.org/10.1089/env.2021.0066>
4. Regan T. (2004). *The Case for Animal Rights*. University of California Press, 425.
5. Singer P. (2023). *Animal Liberation Now*. Random House, 368.
6. Thaler M. (2023). Eco-Miserabilism and Radical Hope: On the Utopian Vision of Post-Apocalyptic Environmentalism // *American Political Science Review* (2024) 118, 1, 318–331. <https://doi.org/10.1017/S000305542300031X>

Kaip galima metafizika, neperžengianti patyrimo?

Edvardas Rimkus

Vilniaus Gedimino technikos universiteto Filosofijos ir kultūros studijų katedra

Reikšminiai žodžiai: Kantas; metafizika

Kantiškoji metafizikos samprata išlieka viena svarbiausių šiuolaikinėje filosofijoje, jos negali apeiti ir su ja polemizuoja kitokius požiūrius į metafizinius tyrinėjimus propaguojantys filosofai bei kitų mokslų atstovai. Kantiškojoje gnoseologijoje įvesta metafizinio ir mokslinio (empirinio pažinimo) skirtis remiasi patyrimo kriterijumi – mokslinis pažinimas yra imanentinis arba empirinis pažinimas – sąvokų ir jusliškai prieinamų reiškinių sintezė. Metafizinis pažinimas Kanto yra suprantamas kaip vykdomas vien tik sąvokomis – tai transempirinis arba transcenduojantis empirinių reiškinių plotmę pažinimas. Tik matematikos mokslui Kantas suteikia teisę plėtoti pažinimą konstruojant sąvokas – veikiant grynojo proto rėmuose – bet galiausiai ir šio pažinimo rezultatai yra vienaip ar kitaip susiejami su empiriniais objektais. Metafizinis pažinimas yra peržengiantis patyrimą vien tik sąvokinis pažinimas – todėl metafizika nebūdama sintetinė nėra ir mokslinė, tačiau metafiziniams teiginiams Kantas palieka teisę egzistuoti kaip tikėjimo teiginiams, kaip tam tikriems praktinio proto postulatams. Kantiškoji metafizikos samprata skiria dvi jų rūšis: transcendentinę ir transcendentalinę. Pirmosios kritika leidžia Kantui plėtoti metafiziką kaip tam tikrą proto pažintinius gebėjimus ir galimybes nagrinėjančią mokslą. Tai yra tik viena iš galimybių, kaip apskritai galima suprasti metafizinį pažinimą. Šiame teoriniame kontekste galima pasiremti Ch. S. Peirce požiūriu, kad metafizika turi būti derinama su faktais, o metafiziniai teiginiai tėra preliminarios hipotezės. Ar gali būti ir kaip galėtų egzistuoti patyrimo neperžengianti metafizika? Nagrinėjant šį klausimą aktualūs gali pasirodyti J. B. Tucker ir jo mokytojo I. P. Stevenson reinkarnacijos reiškinio tyrinėjimai, kuriuos galima įvertinti šiuolaikinės mokslo filosofijos T. Kuhno, P. Feyerabendo ir kt. teorinių pozicijų požiūriu.

VU Geologijos muziejus: 220 metų geologijos mokslo populiarinimo tarnystėje

Eugenija Rudnickaitė

*Vilniaus universiteto Chemijos ir geomokslų fakulteto Geologijos ir mineralogijos katedros
Geologijos muziejus*

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus universiteto Geologijos muziejus; geologija; mokslo populiarinimas

Svarbiausia Vilniaus universiteto Geologijos muziejaus paskirtis – geologijos krypties specialistų rengimas. Laisvu nuo studijų metu vedamos ekskursijos mokytojams ir mokiniams, visuomenei. Taip populiarinamas geologijos mokslas, prisidedama prie mokinių profesinio orientavimo, visuomenės švietimo, supratimo apie mūsų šalies žemės gelmių sandarą, geologinės raidos istoriją bei Žemės sandarą apskritai formavimo. Muziejus tokią arba labai panašią veiklą vykdo, panašių tikslų siekia ir beveik tokius pat uždavinius sprendžia jau 220 metų.

Mineralogijos kabineto kolekcijos atsiradimo priešistorė siekia XVI a., kai J. Sartoris (Giuseppe Sartorius, 1730–1799), pirmasis atskyrė chemiją nuo fizikos ir mineralogijos, o turėtą Akademijoje keliasdešimties mineralų kolekciją pavadino muziejumi.

1781 m. įkurta Gamtos istorijos katedra. Tuo metu Imanuelis Kantas (Immanuel Kant, 1724–1804) savo veikale „Visuotinė gamtos istorija ir dangaus teorija...“ (Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels... 1755) jau buvo pateikęs hipotezę, kad Saulės sistema kilo iš judančių dalelių ūko šiam vėstant ir dalelėms koncentruojantis į planetas ir jų palydovus. Atskirai panašią idėją išskėlė P. S. de Laplace’as (1796); todėl vadinama Kanto-Laplace’o kosmogonine hipoteze.

1803 metais oficialiai įsteigta Mineralogijos katedra ir muziejus. R. Simonavičius skaitė mineralogijos kursą iki 1813 m., surinko didžiulę mineralogijos kolekciją, sukūrė mineralogijos klasifikaciją. Laikomas geologijos mokslo Lietuvoje pradininku. Jį pakeitė Feliksas Dževinskis, skaitęs mineralogijos kursą 1814–1817 m., Ignatas Horodeckis 1817–1824, Juozapas Jundzilas 1824–1825, Ignatas Jakovickis 1825–1832. Pastarasis uždarius 1932 metais Vilniaus universitetą liko dėstyti mineralogiją Vilniaus medicinos-chirurgijos akademijoje, tvarkė mineralų kolekcijas.

- VU geologai buvo ir yra geologijos mokslo naujų atradimų, pažangiausių teorijų skleidėjai, naujausiais mokslo pasiekimais paremtų lietuviškų vadovėlių rengėjai ir leidėjai;
- jau pirmųjų profesorių paskaitų klausyti ateidavo nemaža dalis vilniečių;
- sukaupti rinkiniai prieinami visuomenei pastovios ekspozicijos salėje: organizuojamos parodos, įvairūs renginiai, ekskursijos moksleiviams, etc.;
- organizuojami mokytojų kvalifikacijos tobulinimo seminarai;
- šalies geologijos olimpiados moksleiviams, kur atrenkami Lietuvos pasaulinėje olimpiadoje komandos nariai; etc.

Per 2019 – 2023 metus muziejuje apsilankė virš 31,5 tūkst. lankytojų.

Sukilėlių kalvos ir paminklo žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę istorija Šiauliuose

Sigitas Saladžinskas

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: architektūros istorija; 1863 metų sukilimas; Karolis Reisonas

Pranešime pasakojama Lietuvos ir Australijos inžinieriaus, architekto Karolio Reisono (1894–1981) sukurto paminklo žuvusiems 1863 metų sukilimo dalyviams istorija.

1863 metų vasarą Šiauliuose ant aukščiausios Zubovų gubernijos dvaro kalvos pastatytos kartuvės. Čia nuo 1863 m. birželio iki 1864 m. kovo mėnesių buvo įvykdytos septynios egzekucijos 11-kai Žemaitijos sukilėlių. Nužudyti 5 bajorai: Paulinas Bagdanavičius, Bronislovas Kvietkauskas, Aleksandras Kučevskis, Mečislovas Scipijonas, Konstantinas Sungaila; 2 kariškiai: Aleksandras Kobylinskis, Andriejus Kuprijenka; 3 valstiečiai: Kazimieras Braziulis, Jonas Morkis, Jurgis Pranaitis; miestelėnas Albinas Verbliuševičius. Išniekinti palaikai buvo užkasti egzekucijos vietoje.

Tragedijos vietoje šiauliečiai pastatė medinį kryžių, tačiau caro valdininkai jį sunaikino. Artėjant dešimtosioms Lietuvos Nepriklausomybės metinėms buvo suburtas komitetas žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę paminklui Šiauliuose statyti. Miesto inžinierius Karolis Reisonas sutiko parengti projektą nemokamai. Paminklas buvo pastatytas 1931 m., iškilmingai pašventintas 1935 m. gegužės 30 d. Keturiolikos metrų aukščio paminklą sudaro dvi dalys: sakralinė, skirta palaidoti surastiems sukilėlių palaikams įrengtame kolombariume. Virš jo – metalinis kryžius, primenantis Žemaitijos kapines. Virš sakralinės dalies iškyla obeliskas, pabrėžiantis laisvės ir šviesos idėją. Obelisko viršūnėje – keturkampė piramidė, primenanti koplytstulpius. Po ja – keturlapis dobilo lapas-vitražas, simbolizuojantis tikėjimą, viltį, meilę ir laimę, ir Gedimino stulpai. Joje vakarais įsižiebdavo elektros lemputė.

Ant paminklo fasado dviejose epitafigose įrašyta: „Tiems, kurie žuvo už Lietuvą“ ir „Tėvyne, būk laiminga amžinai“. Šoninėse paminklo plokštumose – nužudytų sukilėlių vardai ir pavardės.

1940 m. vasarą pradėta niekinti paminklą ir daryti aplinką. Per Antrąjį pasaulinį karą paminklas mažai nukentėjo. 1955 m. nuspręsta paminklą rekonstruoti, 1957 m. vietoje lietuviškos simbolikos sumontuota skulptoriaus Antano Dimžlio skulptūrinė kompozicija „1863 m. sukilėliai“.

1988 m., minint 125-ąsias sukilimo metines, Kultūros fondo Šiaulių miesto tarybos iniciatyva buvo nutarta atkurti paminklą pagal K. Reisono projektą, sutvarkyti Sukilėlių kalnelį. Darbų eigą apsunkino faktas, kad teritorijoje palaidoti vokiečių kariai, žuvę per Antrąjį pasaulinį karą. Šiuo metu Sukilėlių kalnelio atstatymo darbus trukdo ir asmeninės gyventojų teisės tvarkomoje teritorijoje.

Tarp istorijos ir beletristikos – romanas „Imanuelio kelias“

Jūratė Sučylaitė

Klaipėdos sav. Imanuelio Kanto viešoji biblioteka, Klaipėdos universitetas

Reikšminiai žodžiai: Klaipėda; Kantas

Klaipėdoje tuokėsi, gyveno ir buvo palaidoti Imanuelio Kanto seneliai, Klaipėdoje užaugo jo tėvas. Nuo 2018 metų Klaipėdos miesto savivaldybės viešoji biblioteka vadinama Imanuelio Kanto vardu. Pasitinkant jubiliejinį 300-ąjį filosofo gimtadienį, buvo nutarta išleisti knygą, kuri paskatintų domėtis filosofo darbais, Mažąja Lietuva, Klaipėda. Romanas „Imanuelio kelias“ išspausdintas. Knygoje yra meninės išmonės, fantazijų, nebijoma remtis mokslo nepatvirtintomis nuomonėmis. Siekiama pateikti skaitytojams ne sausus faktus, o istoriją paversti skaitytojų asmeniškoms patirties dalimi. „Imanuelio kelias“ pasakoja apie filosofo vaikystę, mokymąsi Karaliaučiaus mieste, mokslininko brendimą. Imanuelio tėvo nutolimas nuo Klaipėdos interpretuojamas kaip šaltų santykių su pamote pasekmė. Filosofo sąsajos su lietuvių kultūra atskleidžiamos pasakojant apie santykius su artimiausiais vaikystės ir studijų draugais (Heislbergu, Vlomeriu, Kalenbergu) ir apie darbą namų mokytoju Jučiuose. Lietuviškos kultūros aplinka sudarė prielaidas tam, kad būdamas garbaus amžiaus Kantas parašytų „Draugo prieraišą“. Nemažai dėmesio skiriama liuteronų kunigui Francui Albertui Šulcui. Būdamas jaunas Imanuelis sakė, kad Šulcui dar esant gyvam galima būtų statyti paminklą. Šulcas vienu metu vadovavo Lietuvių kalbos seminarui. Knyga kviečia susimąstyti, o kas yra kalba. Kanto epochoje laikytasi požiūrio, kad pastoriams su žmonėmis reikia kalbėti jų gimtąja kalba ne tik todėl, kad žmonės suprastų, bet ir todėl, kad dieviškieji slėpiniai vis kitokiu grožiu atsiskleidžia atskirose kalbose. Pasakojama, kokią poeziją mėgo Kantas. Knyga apie Imanuelį liudija pastangas įveikti kliūtis, savo gyvenimu tvirtinti pasirinktas vertybes. Imanuelį Kantą žavėjo Cicerono posakiai. Jų įkvėptas Imanuelis pagalvojo, kad geriau atsisakys pietų, o ne privačių prancūzų kalbos pamokų. Taip ir padarė. Vienam kitam mokiniui jis padėjo mokytis, o už tai draugai su juo pasidalijo sriuba. Dabar, kai nebematoma gyvenimo visuma, kai daug niūrumo ir egocentrizmo, pravartu atsisukti į romano personažą Imanuelį Kantą, į jo savarankišką mąstymą, kuriam prielaidas sudarė matematika, astronomija, medicina, metafizika, į jo valią, leidusią daug padaryti ir ilgai gyventi nepaisant prastos sveikatos.

Juzefas Bychovecas ir sveikatos filosofija remiantis Kantu

Regina Vaišvilienė

Lietuvos medicinos biblioteka

Reikšminiai žodžiai: Kantas; asmens higiena; sveikas gyvenimo būdas

Juzefas Vladyslovas Bychovecas (Jozef Władysław Bychowiec (1778–1845) yra laikomas vienu pirmųjų Imanuelio Kanto veikalų vertėju į lenkų kalbą, jo filosofijos skleidėju Lietuvoje ir Lenkijoje.

Bychovecas gimė Naugarduke, studijavo Vilniaus universitete. Vėliau studijas tęsė Frankfurto prie Oderio, Getingeno, Karaliaučiaus universitetuose. Pastarajame klausė Kanto paskaitų. Apie šį laikotarpį Bychovecas yra pasakęs kaip apie laimingiausią laiką savo gyvenime. Tarnavo Prancūzijos kariuomenėje, buvo maršalo J. Murato adjutantu. Nuo 1815 m. apsigyveno Vilniuje.

Immanuelio Kanto 300-tųjų gimimo metinių proga, manau, bus įdomi informacija apie leidinį, parengtą pono Bychoveco, išleistą Vilniuje, susijusį su medicina, sveikata, higiena ir gebėjimu išvengti ligų ir sulaukti išmintingos senatvės remiantis Kantu.

Leidinyje aptiktas ieškant knygos nuosavybės ženklų senosiose Lietuvos medicinos bibliotekos knygose, išleistose Vilniuje. Knygos pavadinime „Sztuka zapobiegania chorobom: rzecz krotka, ulozona przez lekarzy niemieckich, pomnozona wstepem, wskazaniem przesadow miejscowych wzgledem zachowania zdrowia, pomyslamy do higieny religijnej i obszerniejszym wykladem przepisow higienicznych“ (Wilno, 1843) Kanto vardo nerasime. Įdomi informacija yra knygos paantraštinuose lapuose.

Pirmas įrašas „...kaip apsaugoti kūną ir protą nuo įvairių kentėjimų, atitolinti ligas, išlaikyti sveikatą ir prailginti gyvenimą pridėdant KANTO filosofinę studiją apie proto galią“.

Kitas – dedikacija: „Didžiai gerbiamam grafui Mykolui Pliateriui [Michał Plater-Zyberk, 1777–1862 – R. V.]. Teisingam vyrui, mylinčiam teisingumą ir mokslą iš pagrindų. Iš gilios pagarbos jausmo skiriu savo darbą“.

Pastaruoju metu daug kalbame apie orią senatvę ir veiklią ilgaamžystę, štai keli pastebėjimai iš knygos: „Bychovecas senatvę prilygina nekaltai vaikystei, tačiau vaiko vaikystė yra lengvabūdė, o senio – išmintinga. Galėtų būti ideali senatvė, tačiau senas žmogus neišvengia įvairių ligų, jo kūnas silpsta ir tą reikia turėti mintyse“.

Knygą pristatau vildamasi, jog šis leidinys galėtų sudominti medicinos istorikus ir filosofus.

Gražinos Navickaitės knygos dalių laisvą vertimą į lietuvių kalbą rasite Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų interneto svetainėje: <https://shorturl.at/rsCE2>

Originalaus teksto vaizdas: Bychowiec, Józef Władysław. *Sztuka zapobiegania chorobom: rzecz krotka, ulozona przez lekarzy niemieckich, pomnozona wstepem, wskazaniem przesadow miejscowych wzgledem zachowania zdrowia, pomyslamy do higieny religijnej i obszerniejszym wykladem przepisow*. Wilno, 1843. 482 p. Interneto prieiga: [e.paveldas.lt/https://www.epaveldas.lt/preview?id=C100000275994](https://www.epaveldas.lt/preview?id=C100000275994)

Biochemijos daigai Vilniaus universitete XIX amžiaus pradžioje

Rimantas Vaitkus, Gervydas Dienys
Vilniaus universitetas

Reikšminiai žodžiai: biochemija; Andrius Sniadeckis; Vilnius

Terminas „biochemija“ pirmą kartą paminėtas dar 1848 metais, nors į savarankišką sritį šis mokslas išsivystė žymiai vėliau. Priimta laikyti, kad tikroji biochemijos kaip mokslo pradžia yra laikotarpis, kai buvo rastas pirmasis fermentas 1833 metais. Kitų šaltinių duomenimis biochemijos pradžia laikytinas alkoholinio rūgimo tyrinėjimas ar net kvėpavimo tyrinėjimas, kurį atliko dar Antuanas Lavuazjė (1743–1794).

Vilniaus universitetas XVIII ir XIX amžių sandūroje buvo didžiausias tuometinės carinės Rusijos universitetas. Prasidėjus medicinos studijoms reikėjo kvalifikuotų pedagogų, galinčių perteikti pažangias chemijos idėjas. Milžinišką indėlį tam suvaidino tuometis Vilniaus universiteto profesorius Andrius Sniadeckis (1768–1838).

Šis iš Lenkijos kilęs chemikas laikytinas biochemijos pradininku ne tik Vilniaus universitete, bet ir visoje Europoje. Aukso medaliu baigęs gimnaziją būsimasis profesorius studijavo mediciną Krokuvos universitete. Vėliau tęsė daktaro studijas Pavijos universitete (Italija). Profesorius kėlė kvalifikaciją Paryžiuje, Londone, Edinburge, Vienoje. 1797 metais A. Sniadeckis tapo Vilniaus universiteto profesoriumi.

Jo plunksnai priklauso ne tik tuo metu labai pažangus chemijos vadovėlis „Chemijos pradmenys“, išleistas Vilniuje 1800 metais. Knyga „Organinių būtybių teorija“, kurios pirmasis tomas pasirodė 1804 metais, yra laikytina pirmąja nuoseklia biochemijos ir fiziologijos knyga. Joje atskleidžiami neorganinių medžiagų virsmai organinėmis, įvairių organinių junginių kitimai gyvuosiuose organizmuose, seilių, skrandžio, tulžies ir kitų sekretų vaidmuo maisto skaidymui. Dar iki fermentų atradimo jis skelbė apie „virškinimui tarnaujančias gyvūnines sultis“, aiškinosi ne tik fiziologinius procesus, bet ir chemines transformacijas. A. Sniadeckis savo vadovėlyje skelbė įvairių mokslininkų tyrinėjimus, nevengdamas pastebėti, kad dalies išsamesnių tyrimų dar trūksta. Tačiau visa maisto medžiagų transformacija net ir dabar skaitant šią knygą atrodo visiškai šiuolaikiška ir teisinga.

Gaila, bet tik pirmasis šios knygos tomas buvo išleistas ne tik lenkų, bet ir bet ir išverstas į prancūzų ir vokiečių kalbas. Tuo tarpu svarbus antrasis tomas buvo žinomas tik siauresnei bendruomenei. Mūsų nuomone, A. Sniadeckis pasitarnavo puikiam to meto medikų rengimui Vilniuje. Be to, jis pats dirbo gydytoju.

Kauno technologijos universiteto muziejaus veikla mokslo istorijos srityje

Audronė Veilentienė

Kauno technologijos universitetas, Kaunas

Reikšminiai žodžiai: KTU muziejus, mokslo istorija

Kauno technologijos universiteto (toliau – KTU) muziejus plėtoja ir populiarina mokslo istoriją vykdydamas mokslinę ir edukacinę veiklą. 2022 m., minint KTU pirmtako Lietuvos universiteto 100-ąsias įkūrimo metines, buvo išleista muziejaus vadovės dr. Audronės Veilentienės mokslo monografija „Kauno technologijos universiteto istorijos kelias“. Šioje knygoje yra 3 dalys, skirtos mokslo raidai Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitete, Kauno politechnikos institute ir Kauno technologijos universitete. Tai pačiai progai KTU „Emeritus“ klubo iniciatyva buvo parengtas straipsnių rinkinys „Technikos mokslų raida Kauno technologijos universitete per 100 metų 1922–2022 m.“ (sudarytoja dr. A. Veilentienė), kuris bus išspausdintas šiais metais. Terminas „technikos mokslai“ pavadinime naudojamas plačiąja prasme ir apima taip pat ir technologijos mokslus. Straipsnių rinkinį sudaro įvadas, 12 dalių ir asmenvardžių rodyklė. Leidinyje pateikiami straipsniai apie mokslo raidą Cheminės technologijos, Elektros ir Elektronikos, Informatikos, Matematikos ir gamtos mokslų, Mechanikos inžinerijos ir dizaino, Statybos ir architektūros bei Panevėžio technologijų ir verslo fakultetuose. Taip pat analizuojama mokslo raida KTU mokslo instituteuose: Aplinkos inžinerijos, Architektūros ir statybos, Biomedicininės inžinerijos, Maisto, Mechatronikos, Medžiagų mokslo ir Ultragarso. Šalia straipsnių apie technikos mokslų raidą, leidinyje pateikti straipsniai tų socialinių mokslų sričių, kurios turėjo ar turi glaudų sąlytį su technikos mokslais KTU. Tai pirmas leidinys, skirtas technikos mokslo raidai Universitete. Jis atskleidžia Universiteto padalinių ir atskirų mokslininkų indėlį į technikos mokslo raidą Lietuvoje ir pasauliniame kontekste. Knyga bus aktuali ne tik Universiteto bendruomenei, bet ir mokslininkams, tyrinėjantiems Lietuvos mokslo istoriją.

Mokslo istoriją KTU muziejus populiarina rengdamas stacionarias ir virtualias parodas. 2009–2024 m. KTU muziejus surengė 22 stacionarias ir 71 virtualią parodą, iš kurių 80 procentų parodų skirtos mokslininkų jubiliejams ir jų indėliui į Lietuvos mokslą atskleisti. Perspektyvoje plėtojant Universiteto muziejaus veiklą, muziejus galėtų tapti KTU mokslo istorijos centru, kuris burtų Universiteto mokslininkus, besidominčius mokslo istorija ir siekiančius ją populiarinti.

Imanuelio Kanto filosofijos reikšmingumas karo etikoje

Lina VIDAUSKYTĖ

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos Karo akademija, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: karo etika; pareiga; kategorinis imperatyvas

Imanuelio Kanto filosofija yra viena svarbiausių teorinių atramų karo etikoje. Ši taikomosios etikos sritis kaip savarankiška disciplina susiformavo po Vietnamo karo (1955–1975) ir jau tapo neatsikiriama karinio rengimo dalimi. Pirmiausiai ji apima charakterio (moralinės dorybės) ir specifinių veiksmų, kuriuose būtina priimti moralinį sprendimą, treniravimą. Tokius veiksmus galima trumpai apibūdinti kaip etinį santykį su karo belaisviais, civiliais, kolegomis, vyresnio rango karininkais ir pan. Šie santykiai apima ir karo nusikaltimų prevenciją. Charakterio formavime ypatingą svarbą įgyja pareigos suvokimas. I. Kantas pareigos analizei skyrė nemenką dėmesį tiek Praktinio proto kritikoje, tiek trumpesniame jos idėjų variante Dorovės metafizikos pagrindai. Pareiga yra esminė kariui. Tačiau Kantas yra pastebėjęs, kad pareigos jausmas nėra lengvai ir paprastai suvokiamas: „Pareiga! Tu prakilnus, didis žodis, tavyje nėra nieko patrauklaus, kas žmonėms įsiteiktų, tu reikalauji paklusti, nors, kad sužadintum valią, ir negrasini niekuo, kas sukeltų sieloje natūralų nepalankumą ir gąsdintų, bet tik nustatai dėsni, kuris savaime prisiskverbia į sielą ir net prieš valią įgyja pagarbą (nors ne visada būna vykdomas), prieš kurį nutyla visi polinkiai, nors slapta jie ir veiktų prieš jį, – kas gi yra tavasis tavęs vertas šaltinis ir kur glūdi šaknys tavo taurios kilmės, išdidžiai neigiančios bet kokią giminystę su polinkiais, ir iš kokios šaknies išauga būtina sąlyga tos vertės, kurią tik žmonės gali sau suteikti?“ (PPK, 106)

Pareigos įsisąmoninimas tampa rutinine karių rengimo dalimi. Kitas labai svarbus aspektas yra kategorinis imperatyvas, kuris taip pat turėjo įtakos karių santykiui su kitais. Šie Kanto filosofijos aspektai yra taikomi įvairiose etinėse situacijose ne tik praktikoje (karinėje tarnyboje), bet ir karo studijose. Savo pranešime norėčiau panagrinėti minėtus Kanto filosofijos aspektus ir jų taikymą karo etikoje.

Lietuviški vargai dėl Immanuelio Kanto XIX a. pirmoje pusėje

Dalius Viliūnas

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Vilnius

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos filosofija; Apšvieta; antikantizmas

Ankstyvoji Kanto filosofijos recepcija Lietuvoje – iškilus ne tik Lietuvos, Lenkijos, bet ir platesnio regiono filosofinės kultūros istorijos faktas. Istorikai pastebi, kad XIX a. nebuvo kitos tokios plačios ir energingos filosofinės polemikos Abiejų Tautų Respublikos erdvėje, kaip Vilniaus universiteto rektoriaus Jano Sniadeckio (1756–1830) sukeltas ginčas dėl Kanto filosofijos turinio ir reikšmės. Pastaroji vertinta radikaliai neigiamai; polemika pelno „antikantizmo“ etiketę.

Pranešime apžvelgiami pagrindiniai Kanto recepcijos pradžios Lietuvoje faktai: personas, datos, tekstai. Pristatoma „ikikritinio“ Kanto mikrorecepcijos hipotezė XVIII amžiuje bei vėlesnės pastangos kūrybiškai pasinaudoti „Karaliaučiaus išminčiaus“ įdirbiu; prisatomi Vilniuje atlikti jo vertimai į lenkų kalbą. Atskira problema – kokios apskritai buvo naujų filosofijos sistemų ir kryptių akceptavimo / atmetimo prielaidos Lietuvoje? Jos atskleistinos gręžiantis į Apšvietos teoretizavimo ypatumus, būtent, antischolastinę orientaciją, empiristinę-fenomenalistinę-psichologistinę filosofijos sampratą bei vyraujančios eklektizmo krypties principus. Eklektizmo, arba „visuotinės sveikos filosofijos“ imperatyvas (aprepti ir panaudoti visą europinės filosofijos istorijos diapozoną) praktiškai buvo realizuojamas pasinaudojant tuometiniais filosofijos istorijos (tuomet – naujos disciplinos) veikalais. Pastarųjų interpretaciniai stereotipai, klischės ir vertinimai dažnai priimti nekritiškai; naudotasi prancūziška lektūra, originalius šaltinius ignoruojant.

Antroje pranešimo dalyje apžvelgiamas Jano Sniadeckio antikantizmo fenomenas, pristatomi „priekaištai“ Kantui bei polemikos eiga. Esama pagrindo teigti, kad Sniadeckis visus argumentus (juos savaip modifikuodamas) perėmė iš Europoje populiaraus autoriaus (Josepho Marie Degérando) prancūziško filosofijos istorijos veikalo. Dabar aptariama polemika vertinga ne tik kaip ryškus Lietuvos filosofinės kultūros istorijos faktas, bet ir įdomus publicistikos fenomenas, turėjęs šiandien stebėtinais ekspresyviais išraiškos formas. Apibendrinant, ankstyvoji I. Kanto filosofijos recepcija, apėmusi ir pozityvų aspektą (šalininkus, vertimus, idėjinius skolinius), ir ryškų atmetimą (antikantizmą), liudija apie tuometinės šviesuomenės imlumą teorinėms naujovėms, apie intelektines potencijas, kurias nuslopino žinomi brutalūs istoriniai kataklizmai.

Vilniaus universiteto vaistiniai augalai istorijos vingiuose

Silva Žilinskaitė

Vilniaus universiteto Botanikos sodas

Reikšminiai žodžiai: vaistiniai augalai; Vilniaus universiteto Botanikos sodas

Nuo 1781 metų, kada Vilniaus universitete buvo įkurtas botanikos sodas, vaistiniai augalai buvo ir yra botanikos sodo kolekcijų sudėtinė dalis, tiesa, įvairiais botanikos sodo raidos etapais kolekcijų dydis ir augalų eksponavimas kito.

Tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje botanikos sodų pirmtakai buvo vaistinių augalų sodai. Tokio būta ir Jėzuitų akademijos rezidencijoje Lukiškėse (Vingyje). Jis minimas nuo 1646 m., detalai aprašytas 1774 m. Lukiškių inventoriuje. Vaistažolės buvo pardavinėjamos ir akademijos vaistinėje. Uždarius jėzuitų ordiną, 1774 m. Lukiškių rezidencija perėjo į privačias rankas, vaistažolių daržai sunyko.

XVIII a. pabaigoje gamtos mokslai, ypač botanika, buvo labai glaudžiai susiję su medicina, nes dauguma gamtininkų buvo medikai. Botanikos sodo 1781 m. įkūrėjas Žanas Emanuelis Žiliberas (1741–1814) taip pat buvo medikas, vadovavo universiteto vaistinei ir skaitė materia medica kursą. Tiek universitete, tiek vėliau Medicinos-chirurgijos akademijoje medikai klausė botanikos kursą ir botanikos sode mokėsi pažinti augalus iki 1842 m., kai Medicinos-chirurgijos akademija buvo uždaryta, o botanikos sodas sunaikintas.

Po ilgos pertraukos, jau Stepono Batoro universitete, buvo įkurti du sodai: 1919 m. – botanikos sodas ir 1923 m. – Vaistinių augalų sodas, kuriame buvo auginami apie 1760 rūšių augalai. Karo metais, 1944 m. liepą, Vingio parko rajone, kur buvo įsikūrę abu sodai, vyko įnirtingi mūšiai: botanikos sodas labai nukentėjo, bet išliko, o vaistinių augalų sodas buvo visai sunaikintas. Vaistinių augalų skyrius botanikos sode Vingyje buvo 1950–1974 metais, čia buvo auginama 150–170 vardų vaistiniai augalai. Vėliau vaistiniai augalai buvo auginami bendrose sodo kolekcijose, daugiausia Augalų sistematikos skyriuje. Nuo 1974 m. botanikos sode Kairėnuose vaistiniai augalai buvo auginami bendrose kolekcijose, nuo 2002 m. maždaug dešimtmetį jie buvo sutelkti ir Botanikos sodo draugų klubo įkurtame Žolynų sodelyje, kur vykdavo Žolynų šventės, t. y. paskaitos ir seminarai apie vaistinguosius augalus. Dabartiniu metu didesnės vaistinių augalų kolekcijos sutelktos Prieskoninių, aromatinių ir arbatinių augalų sodeliuose.

Pranešėjų pavardžių rodyklė

Aleksandravičius Vygandas 8	Noreika Alvydas 26
Banionis Juozas 9	Paškevičiūtė Kundrotienė Eglė 27
Būda Vincas 10	Petrauskienė Laima 28
Čiurlionis Jonas 11	Pipiras Nerijus 29
Dainys Augustinas 12	Pučiliauskaitė Saulenė 30
Dienys Gervydas 39	Puišo Judita 31
Dranseika Vilius 13	Railienė Birutė 32
Girininkaitė Veronika 14	Rimaitė Aušra 33
Grincevičienė Vilija 15	Rimkus Edvardas 34
Grušaitė Gintarė 16	Rudnickaitė Eugenija 35
Gudienė Vilma 17	Saladžinskas Sigitas 36
Juzefovičius Romualdas 18	Sučylaitė Jūratė 37
Kardelis Naglis 19	Targamadžė Vilija 15
Kavaliauskas Tomas 20	Vaišvilienė Regina 38
Klimka Libertas 21	Vaitkus Rimantas 39
Kondratas Ramūnas 3, 22	Veilentienė Audronė 40
Kupś Tomasz 23	Vidauskytė Lina 41
Mekas Taurus 24	Viliūnas Dalius 42
Miknienė Giedrė 25	Žilinskaitė Silva 43